

РУСИН

Главны кодифікаторы русиньского літературного языка на
Словеньску – доц. ПгДр. Ю. Панько, к. н., і доц. ПгДр. В. Ябур, к. н.,
4. 2. 2013 „выпровадили“ до Братіславы памятную таблу
к юбілею кодифікації.

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXIII, č. 1 / 2013

КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС

• Памятній таблі к 18-ым роковинам кодифікації русиньского языка, котра была іншталована на інтернаті Дружба в Братіславі, де ся одбыло святочне выголошіня кодифікації, звязане з научным семінаром, поклонив ся і В. Противняк, теперішній председа Русиньской оброды на Словеньску, котра 27. 1. 1995 реалізовала святочный акт выголошіня кодифікації.

• На неформалній стрічі по одкрытю таблы к юбілею кодифікації участникам ся приговорив єден із ей спонзорів, русиньскый філантроп – Інж. М. Мнягончак (першы зліва).

Ославили кодифікацію русиньского літературного языка на Словакії

З ініціативи **Мґр. Петра Крайняка**, робітника Уряду уповномоченого влады СР про народностны меншыны Уряду влады СР, **4. фебруара 2013 на Інштитуті русиньского языка і културы Пряшівской універзіты** (ІРЯК ПУ) ся одбыла сімболічна неформална стріча, цілём якої было припомянути собі юбілей – 18 років од кодифікації русиньского языка на Словакії. Ініціатива была звязана з приправов святочного акту напланованого в Братіславі на **23. фебруара 2013**, а то з одкрытём памятной таблы на будові інтернату *Дружба*, в котрім **27. януара 1995** была за участи визначных представителів домашніх і заграничных народностных, културных, освітніх і церьковных орґанізацій і інституцій Русинів, як і представителів културно-сполоченьского, освітнього і політичного жывота СР, святочно выголошена кодифікація русиньского языка на Словакії.

На уведженій стрічі на ІРЯК ПУ взяли участь люде, вдяка роботі і жертвенности яких святочный акт выголошіня кодифікації ся в Братіславі зреалізовати міг: дакотры главны ініціаторы, орґанізаторы і реалізаторы того святочного акту сперед 18-ёх років, як **Мґр. Александер Зозуляк**, в тім часі таємник Русиньской оброды на Словакії, який з орґанізачного боку одвів основну часть роботы на приправах того історічного акту, дале главны кодифікаторы русиньского языка – **доц. ПгДр. Юрій Панько, к. н.**, і **доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н.**, в роках 1993 і 1994 поступно директоры Інштитуту русиньского языка і културы при Русиньській оброді в Пряшові, які приправили вшыткы одборны приручники і матеріалы потрібны про выголошіня кодифікації русиньского языка. Далє на акцію пришли тогдышні членове редакції *Русин і Народны новинкы* – **Мґр. Анна Кузмякова** і **доц. ПгДр. Анна Плішкова, ПгД.**, які партіціповали на приправах Орфоґрафічного словника русиньского языка як єдного з кодифікачных приручників, але пришли тыж дакотры пізнішы активісты русиньского руху, як **Юдр. Петро Крайняк** і **Федор Віцо** з Пряшова, а наконець участниками стрічі были і робітници сучасного Інштитуту русиньского языка і културы *Пряшівской універзіты* – **ПгДр. Марта Бенькова, ПгД.**, і **Мґр. Аліца Ветошевова**.

Обсягом стрічі было споминання на зачаткы процесу кодифікації русиньского языка на Словакії і на приправы святочного акту выголошіня кодифікації в Братіславі. Главны ініціаторы і реалізаторы цілого процесу з одступом часу спробовали обективно оцінити вклад (ці уж позітивный, але тыж неґатівный) конкретных людей і інституцій (народностных і штатных) до процесу кодифікації, і знову припомянути, же іде о **найвизначнішу подію в історії карпатських Русинів**, і зато к як такий треба ся к ній односити, т. з. із належным решпектом і почливість, таксамо як і к самым ініціаторам і реалізаторам той події, котры з розлічных причін – завиненых переважно людським фактором і субективныма доводами – в сучасности стоять боком од визначных подій звязаных з русиньським народностным жывом і їх мена якобы за нецілых 20 років припадали грубым наносом порошу, котрый скоро никому із сучасных русиньских активістів не хоче ся стерати.

Зато треба подяковати Мґр. Петрови Крайнякови за ёго ініціативу, яка, віримо, буде мати і своє продовжіння, а то в надії, же з титулу штатного урядника і уряду, який репрезентує, конкретныма ділами поможе на-вернути назад на пєдестал достоиньство і почливість кодифікованому русиньському языку, а то через штатну підпору таких проєктів русиньской народностной меншыны, предкладателі котрых дбають на платну

1/2013
РУСИН

Обсяг

Ославили кодифікацію русиньского літературного языка на Словакії

1. – 2. стор.

Выголошіня Русинів у звязи з одкрытём памятной таблы в Братіславі

2. – 3. стор.

Доц. ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД.: Рік карпаторусиністікы, карпаторусиністіка в контексті історії Пряшівской універзіты

4. – 6. стор.

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД.: Презентація карпаторусиністікы

6. – 7. стор.

Яна СТАШКОВА – Михал ІВАНЕЦЬКЫЙ: „Кубеколоґ“ – Франтішек Данцак

7. – 8. стор.

Мґр. Валерій ПАДЯК, к. н.: Иван Кізак и проблема оцінення еволюції карпаторусиньской літературы другой половины XIX – зачатку XX столітія...

9. – 13. стор.

Др. габ. Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР: Основны явиска етнічного руху Лемків в Польщі на початку XXI столітія

14. – 18. стор.

Мґр. Гелена МЕДЄШИ – проф. Др. Михайло ФЕЙСА: Войводянски Руснаци: стан и перспективи розвою у култури, язика и образованю (2.)

18. – 22. стор.

Jan MAKSIMJUK: Čym raznitsie pudlaška mova od ukrajínškoji?

22. – 24. стор.

норму, культуру і культивування літературного русинського мови, а не на зниження його рівня продукції персональних кваліфікацій, які вже довше ведуть – і дякую кожного річного щедрий підпорі штату – к хаосу в русинській мовній культурі.

Братіславські Русини в співпраці з Русинською обробою на Словаччині, Інститутом русинського мови і культури Пряшівської університету, Здруженієм інтелектуальності Русинів Словаччині і молодіжних організацій молоді. Русини були організаторами **святкового акту відкриття меморіальної таблиці на будівлі Інтернату Дружба, в якій перед 18 роками відбувся святковий акт оголошення кодифікації русинського мови на Словаччині. Церемонія святкового відкриття таблиці відбулася 23. лютого 2013 на вул. Ботаницькій ч. 25 в Братиславі.**

Петний акт відбувся, як то звичайно буває при подібних акціях, співом русинської гімни на слова А. Духновича „Я Русин був, єм і буду“. Той момент створив святкову атмосферу, котру зміцнила декламація стишка *Русиночка* Наташки Міценкової з Братислави. Перед нею виступили учасники і взаємних гостей привітала модераторка акції Людмила Сєкеракова. Між ними були: колишній голова влади СР Ян Чорногурський (котрий був першим по виникненню Русинської оброби на Словаччині і Редакції Русин і Народних новин, який фінансово тією суб'єктами підтримував з свого фонду), колишній підприємець влади СР, тепер пошланець НР СР Рудольф Хмель, уповноважений влади СР про народні меншини Ласло Надь, пошланка НР СР Івета Лішкова і інші. Потім вже наслідовав святковий акт відкриття меморіальної таблиці, котрий провели голова Регіонального клубу в Бардіїві Русинської оброби на Словаччині Іван Бандуріч і голова Здруження інтелектуальності Русинів Словаччині з центром у Братиславі Михал Штенє. У зв'язі з реалізацією того акції треба щиро подякувати філантропові і голові партії *Наш край* Міланові Мнягончакowi з Гуменного і підприємцеві Михалові Міценкові з Братислави, котрі подарували пінязі на виробу таблиці і взяли участь на петнім акті. На тім місці треба подяку-

вати і пані Елені Гайдовій-Жидовській, котра вєдно з тогдишнім головою МО РОС Міланом Андрашом в 1995 році активно помагала при організованню програму святкового акту оголошення кодифікації. Інсталовану таблицю посвятив греко-католицький священник о. Мірослав Медвідь. Наслідно к учасникам ся приговорили М. Штенє і Л. Надь, по котрих оголошення учасників того акту (*публікуємо го в тім числі*) прочитав підприємець ЗІРС Ян Липинський. Нарешті виступив ініціатор відкриття меморіальної таблиці і працівник Уряду уповноваженого влади СР про народні меншини Петро Крайняк, котрий подякував вшійшим за участь, спонсорам і тим, котрі приложили руку к ділу, жеби ся той святковий акт у Братиславі зреалізував, причім підкреслив велике значіння кодифікації русинського літературного мови. Організатори акції дістали поздравні писма і вітання: од Гавриїла Бєсєди, голови Русинської культурно-освітньої общєства А. Духновича, од Ольги Глосикової, директорки СНМ – Музею русинської культури в Пряшіві, і од жєни тогдишнього голови Русинської оброби на Словаччині, т. є. в часі, коли святково оголошення кодифікації русинського мови відбуло – в році 1995 – Ніколая Ляша. Як ся офіційна частина акції зачала співом, так ся і скінчила співом – під ведінням Мартіна Караша прозвучала пісня *На многая і благая літа*.

Неофіційна частина акції проходила при погарі вина і в неформальних бісїдах. Того погощенія спонсорували П. Крайняк, Я. Липинський і голова молодіж. Русинів Петро Штефаняк, котрий сі заслужить подякування і за активне організованню святкового акту в Братиславі. На нїм ся приговорив к учасникам філантроп М. Мнягончак і голова Русинської оброби на Словаччині Володимир Протівняк. На акції була приправлена тиж інтересна презентація цїнного архівного матеріалу Словенського розгласу з оголошення кодифікації в році 1995. Акція прошла на добрім рівні і будемо вірити, же не менше достойна акція буде зреалізована ай в Пряшіві – к круглому двадцятим юбілею оголошення кодифікації русинського мови на Словаччині.

-р-

Воголошення Русинів у зв'язі з відкриттям меморіальної таблиці в Братиславі

Ми карпатські Русини і представителі русинських організацій, котрі єме ся 23. лютого 2013 зшли в Братиславі у зв'язі з відкриттям меморіальної таблиці на будівлі Інтернату Дружба, оголошуємо:

„Русини на Словаччині єуть автохтонним народом на території сучасної Словацької рєпубліки, котрі живуть главно у северовихідній части

країни, але і в дальших місцях і селах, враховано головного міста СР Братислави. Свою культуру, релігію і традиції хочемо захищати і про дальші генерації, в співпраці з централними органами штатної справи і самосправами хочемо реалізувати в згоді з Уставом СР гарантовані народні права. В той день єме вирішили пригадати сі

вызначну подію – святочне выголошіня кодифікації русиньского языка на Словакії з 27. януара 1995 в Братіславі, котре ся одбыло в будові, перед котров праві стоїме. Тым актом была завершена перша етапа возроджіня русиньской народностной меншыны по часі заказу єї екзістенції в другій половині 20. стороча. Сьме пересвідчени, же тота подія ся навсе записала до історії Русинів, але і самостатной Словацькой републіки. При тій нагоді высловлюєме щіре подякованя вшыткым актерам процесу кодифікації русиньского літературного языка, котрый ся зачав в році 1992 і кулміновав в році 1995. Окреме хочеме в тот день дати почливість двом особностям – доц. ПгДр. Василєви Ябурови, к. н., і доц. ПгДр. Юрієви Панькови, к. н., за створіння правил русиньского правопису, котры ся стали фундаментом кодифікачного процесу під покровительством Русиньской оброды на Словакії і тімом редакторів Народных новинок і часопису Русин.

З надіїв ся позераме допереду і сьме готовы реалізувати новы вызвы, міджі котрыма на переднім плані є главно вопрос підпоры скоро нефукчного русиньского школства,

ефектійной підпоры културы, процесів зьєдинаючіх наше общество посередництвом медій, як і не менше важный вопрос вживаня русиньского языка в літургічных обрядах Грекокатолицькой і Православной церькви на Словакії.

До завершіня округлых 20 років од кодифікації русиньского языка вызываєме вшыткы русиньскы културно-сполоченьскы організації к атівізації процесів, што ведуть к захрані русиньского літературного языка і „нашой русиньской бісіды“ в условіях Словацькой републіки при вывживаню доступных средств і грантових схем.

Желаєме собі, жебы ся вєдно з представителями мадярьской, ромской, чеськой, німецькой, української, польской, моравской, хорватської, російської, болгарської, сербської і жидівської народностной меншыны на Словакії зміцнєвало братьске сполунажываня з майорітним словацьким народом, котре буде конкретным доказом зрілости общества в центрї зьєдиненой Европы.“

В Братіславі, 23. 2. 2013

Інштїтут русиньского языка і културы Пряшівской універзіты в Пряшові

вас позыває на

STUDIUM CARPATO-RUTHENORUM 2013

четвертый річник Міджінародной літнєй школы русиньского языка і културы

09. – 30. 06. 2013

Курзы русиньского языка, історії і етнографії карпатських Русинів ведуть в англїцкїм і русиньскім языку

Лекторы:

Доц. ПгДр. Анна Плішкова, ПгД. (Пряшівска універзіта)
ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД. (Пряшівска універзіта)
Мгр. Галина Малецка (Лїцей Марціна Кромєра в Ёрліцях)
Проф. Др. Павел Роберт Магочій (Тороньска універзіта)
Мгр. Валерій Падык, к. н. (Выскупный центр карпатістики, Ужгород)
Асоц. проф. Патріція А. Крафчік (Евыргрінска штатна універзіта)
Проф. ПгДр. Микола Мушинка, к. н. (екстерный сполупрацовник ІРЯК ПУ)

Далшы інформації і приглашка:

www.unipo.sk/pracoviska/urjk/1/LS4
www.c-rs.org

Приголосити ся мож до 1. марца 2013

Доц. ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД.,
Інститут русинського языка і культури ПУ в Пряшові

Рік карпаторусиністики

КАРПАТОРУСИНІСТИКА В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ПРЯШІВСКОЙ УНІВЕРЗИТИ

З погляду визначних подій, які чекаємо того року у сфері карпаторусиністичних студій, можемо рік 2013 сміло назвати **Роком карпаторусиністики**: 1. марця 2013 минуло п'ять плодних років од виникнення Інституту русинського языка і культури на Пряшівській університеті; в юні 2013 Пряшівська університет випустить до практичного життя перших абсолютів новоакредитованого магістерського учительського студійного програму русинський язык і література в комбінації предметів, гестором котрого є ІРЯК ПУ; а нарешті – на основі пропозиції ІРЯК ПУ і по схваленню членами Научної ради ПУ на їх ряднім засіданню 10. децембра 2012 – **Пряшівська університет** (символічно почас організованого міжнародного едукативного проекту *Studium Carpato-Ruthenorum 2013* – 4. річника Літньої школи русинського языка і культури) **в юні 2013 уділить честний титул „doctor honoris causa“ найвишнійшій ученому в області карпаторусиністичних студій – професорови Торонтської університету Павлови Робертівні Магочієви**. Мусиме підкреслити, же стане ся так по першыраз нелем в історії Пряшівської університету, але таксамо ай по першыраз в історії високого шкільства в Пряшові, на Словакії і в цілосвітовім контексті, же дакотра університет уділить честний докторат ученому, який своєю науковим роботам положив фундаменты і найвишнійшій міров наповнив обсяг нової наукової дисципліни – карпаторусиністики. Тот факт, віримо, же ся стане мотивуючим про далший розвиток карпаторусиністики на Словакії і в світі, і зарівно інспіруючим главно про молоде покоління пустити ся до познання тайн карпаторусиністичних студій.

Ревіталізація народної ідентити Русинів карпатського регіону, котрий у великій мірі допомогла „баршанова“ революція в році 1989, оживила і в умовах Словацької республіки цілий комплекс народностних проблемів пов'язаних з життям народностної меншини, котра на основі вислідків списування людей в році 2011 ся стала третім найвекшій народностно-меншинов жыючов у Словацькій республіці – по мадярській і ромській. Но векшына ей проблемів є характерістична про екзистенцію будь-котрої народностної меншини, зато про заховання основних атрибутів кожної з них треба ся ставляти ініціативно і раціонально к їх рішанню з боку самої меншини, і ефективно, лояльно і толерантно з боку штату. За найважніші з них Русини, і не лем тоты, котры жыють на Словакії, од самого зачатку поважували: **легалізацію своєї народної ідентити; кодифікацію русинського літературного языка; заведення русинського літературного языка до різних сфер сполученського жыття; розвою русинського шкільства.**

З підпором штату од шкільського року 1997/1998 на Словакії виникають основны школы з навчань русинського языка, пізніше і з навчальним языком русинським. Тот факт собі выжадовав безодкладно зачати приправлєвати кваліфікованы учительскы кадры про тоты народностны школы. Їх приправов був повірений тогдышній Інститут народностных студій і чужих языків Пряшівської університету, котрий з тым цілєм виникнув в септембрі 1998 з ініціативи представителів русинської народностної меншини і дякуючі підпорі штату. В рамках згаданого інституту як перше зачало фунґувати **одділення русинського языка і культури** (ОРЯК) з трьома працівниками: двома научно-педагогічними – доц. ПгДр.

Василь Ябур, к. н., і ПгДр. Анна Плішкова, і єднов адміністративнов – Аліца Турокова-Меценєва, на мзды котрых приділило фінанції Міністерство шкільства СР з капітолы спеціфічных

выдавків. Навчання русинського языка у формі розширюючого студія ся пріорітно зачало реалізовати про студентів Педагогічної факульты ПУ студійного програму (ШП) Учительство про І. ступінь основної школы в академічній році 1999/2000. На реалізації студійного програму окремі спомянутых педагогів партіціповали і далшы новы кменєвы працівники інституту – Мгр. Алена Быхова, ПгДр. Кветослава Копорова, як і педагогів з інших катедер ПУ: проф. ПгДр. Осиф Сіпко, ПгД., доц. ПгДр. Валерій Купко, к. н., і доц. ПгДр. Андрій Антоняк, к. н. – выштыкы з катедры російського языка і літературы ФФ ПУ.

У зв'язи з приготуванням на акредитацію нових студійных програмів – бакалаврського і магістерського – в часі, коли на Словакії была абсенція одборных ґарантів про русинський язык, одборны ґаранції перевзяли на себе одборники з близьких одборів. В нашій припаді то были словакісты – доц. ПгДр. Франтішек Рушак, к. н., пізніше доц. ПгДр. Люба Січак, к. н., за што їм сердечно дякуємо, бо без їх доброй волі, то значить без одборных ґарантів сповнюючих критерії закона, високошкольске студіум русинського языка і літературы на ПУ бы не было мож отворити. На докресліня треба додати, же перша доцентка в новодобій історії розвою русинського языка і карпаторусиністики (позн. ред. – авторка статі) ся на Словакії ґабілітовала аж в році 2010, в котрім сучасно на ПУ доходить к зміні одборного ґаранта обидвох учительскых ШП русинський язык і література в комбінації.

В році 2006 доходить к зміні веджіня, назвы, штатуту і заміряня інституту. Наслідком уведжених змін одділення русинського языка і культуры было перетрансформоване лем на „ґрупу про русинський язык і культуру“ в рамках нового одділення про бадання народностной проблематики Інституту регіональных і народностных студій ПУ. Но обсяг єго работы зівстав незмінений.

Од зачатку екзистенції ОРЯК єго работа была розділена до декількох головных областей: **научного бадання і розвою нормотворбы русинського літературного языка, педагогічно-виховної, публікаційної, документальної.**

Єднов із сфер работы інституту было тыж приготування і одборне посуджованя педагогічних документів і учебників потребных про заведення предмету русинський язык і культура на обидва ступні основных школ і на середній школы в СР, пропаґація активіт інституту, одділення русинського языка і культуры, але главно можностей високошкольського студія русинського языка і літературы на ПУ, дале приготування властных научных проектів, партіціпація на проектах заміряных на народностны меншыны інших субєктів і под.

У сфері **научного бадання і розвитку нормотворбы русинського языка** працівники одділення русинського языка і культуры ІНШІЧЯ, ІРІНШ а пізніше самостатного Інституту русинського языка і культуры были в рамках ПУ організаторами п'ятих міжнародных научных конференцій із замірянь переважно на вопросы актуального ставу і преспектив розвою русинського літературного языка і красной літературы (1999, 2003, 2007, 2010, 2011).

В слідованні періоді наші працівники партіціповали на декількох домашніх научных і едукативных проектах: трирічним (2003 – 2005) штатнім програмі бадання і вивоя під назвов **Národ, národnosti a etnické skupiny v transformujúcej sa spoločnosti** Сполученсько-научного інституту САН в Кошыцах; од року 1999 аж до днес суть каждорічно запоєны до домашнього ґрантового проекту Міністерства шкільства СР – **Tvorba učebnic rusinského jazyka a literatúry** (Творіння учебників русинського языка і літературы), в рамках котрого з їх партіціпацій

• Кождорічна неформална стріча учителів літньої школи русинського языка і культури з ректором ПУ ся стала уж традиційов. 26. юна 2012 ей участниками были: (зліва) П. Р. Магочій (Торонтська універзіта, Канада), Р. Матловіч, ректор ПУ, А. Плішкова і К. Копорова (ІРЯК ПУ), П. Крафчік (Евєрґрінська універзіта, США), Я. Калиняк (екстерный сполупрацөвник ІРЯК ПУ), В. Падык (ІРЯК ПУ).

і в їх авторстві на Словакії вышли вшыткы дотеперь выданы учебники русинського языка і літературы про основны і середні школы з навчаньм русинського языка і з навчалным языком русинським.

В данім періоді робітници ОРЯК были запоєны таксамо до дакількох міжнародных научных проєктів: *Słownik tematyczny I – II* (координатор Надація на підпору лемківской меншыны Рутеніка во Варшаві, 2004, 2006); *Encyclopedia of Rusyn History and Culture* (координатор University of Toronto, 2002, 2005); до найважнішого проєкту з погляду перспектывы русинського языка – приправы монографії *Русинський язык* із серії *Najnowsze dzieje języków słowiańskich* в рамках міжнародного научного проєкту *Współczesne przemiany języków słowiańskich* (координатор Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 1999 – 2002); її выданьм (Opole, 2004, доповнене выдання із змінами 2007) був фактично русинський язык приятый до родины славянських літературных языків; в роках 2008 – 2010 – до трирічного научного проєкту в рамках Научной ґрантовой аґентуры МШ і САН (VEGA) під назвов *Rusinsky spisovný jazyk na Slovensku: výskum a vývoj* (1/0399/08).

Од 1. марца 2008 з ініціатывы ректора ПУ проф. РНДр. Рене Матловіча, ПгД., і по одобріню Академічным сенатом ПУ в рамках Пряшівской універзіты на базі ОРЯК vznikнув самостатный Інштітут русинського языка і культури ПУ як інштітуція цілоуніверзітного характеру. Так як дотеперішні активіты ОРЯК в рамках ІНШЧЯ (1998 – 2006), пізніше ІРНШ (2006 – фебруар 2008), і активіты ІРЯК ПУ корешпондують з ёго назвов. Інштітут як єдина своєю сорты научна інштітуція на Словакії заміряна на карпаторусиністіку є сучасно поважована за найвысшу научну інштітуцію про сферу нормотворбы русинського літературного языка. З того погляду в ёго компетенції і **надале зістає баданя і вывой в даній сфері**, котрому в згоді з штатутом помагать робота **языковой комісії як порадного органу ІРЯК ПУ**. Ёй членами суть передовшыткым русинськы лінгвісты, працівници зо сфери культуры, літературы, конфесії, театру, школости, масмедій – то значіть окрем лінгвістів і активны вжывателі русинського літературного языка.

Беручи огляд на актуалну сітуацію і сполоченську потребу, ІРЯК ПУ має амбіцію перспектывно ся займати і баданьм в інших сферах жывота русинської меншыны. Окрем языка думаєме передовшыткым на літературу і культуру, сферу уменя, театру, історії, конфесії, сполоченських активіт русинської народностной меншыны, проблемів народної ідентиты, асімілачных тенденцій і т. д., што собі але выжадує приготівліня кваліфікованых одборників про таку роботу, котра є доты в компетенції лем нашого інштітуту, в рамках котрого свої

активіты – выходячі зо штатуту – розвивають слідуочі одділіня і працівници: **одділіня русинського языка** (доц. ПгДр. Анна Плішкова, ПгД., ПгДр. Марта Бенькова, ПгД., ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., проф. ПгДр. Юлія Дудашова, Др. н.); **одділіня русинської літературы і культуры** (Мґр. Валерій Падык, к. н., доц. ПгДр. Андрій Антоняк, к. н.); **одділіня русинської історії** (ПгДр. Станіслав Конечный, к. н.); **одділіня документально-бібліографічне і адміністративне** (Мґр. Аліца Ветошевова).

При реалізації обидвох штудійных проґрамів інштітут кооперує і з екстерными педагоґами.

Треба підкреслити, же нияка інштітуція на Словакії так широко орьєнтовану научну роботу в одношіню к русинській меншыні в сучасности не робить. Лем на ілустрацію можеме увести сферу уменя, ці уж вытварного або драматічного, або будь-котрой іншой категорії уменя Русинів, о котрім виходять лем спорадичны статі переважно в русинській пресі, но сістематічного баданя в даных сферах – ніт. В СР є лем пару одборників, котры ся тов проблематиков займають і были бы способны тоту роботу реалізовати на професіоналній уровни, кібы ся про ню вытворили адекватны інштітуціоналны условія. Мы пересвідчены, же бы то было на хосен нелем про інштітут, чім бы ся поступно сформовав ёго профіл, але таксамо і про Пряшівску універзіту, котра як єдина на Словакії бы створила вґодны условія про штудіум і шырокоспектралне баданя того етніка. Де-факто, фундаменти такой роботи на даній універзіті суть положены (од року 1998), чого свідоцтвом є і богата публікачна робота працівників інштітуту, цїтації їх работ дома і за границями, їх участь на домашніх і міжнародных научных акціях, проєктах, і т. д. Зато в наслідуочі періоді ся хочеме заміряти на іновачію дотеперішніх штудійных проґрамів, на котру ся цілено приправляємо, респ. і приготівліня новых штудійных проґрамів, што нас але зась поставить перед вопрос одборных ґарантів і тяжшы крітерії становлены Акредітацнов комісіов СР.

За міцно важну, правда кідь не найважнішу, сферу нашого інтересу і активіт поважуєме **педагогічну роботу**. Конець-кінців, одділіня русинського языка і культуры в рамках ІНШЧЯ было властно кінцём 1998 рока основане із заміром – зачати виховлєвати кваліфікованых учителів про основны школы з навчаньм русинського языка і з навчалным языком русинським. З той причіны був зроблений, переддоложений на акредітацію і Акредітацнов комісіов СР був і схвалений (2005, 2007) бакаларський штудійный проґрам русинський язык і література в комбінації предметів в рамках штудійного одбору 1.1.1 Учїтельство академічных предметів про денну

і екстерну форму студія, котрий ся реалізує од академічного рока 2006/2007. Як з погляду Русинів на Словакії, так і з нашого погляду, **ядро екзистенції інституту русинського языка і культури видиме в утриманню ёго педагогічної роботи**. Фактично, об'єктивна правда є така, же никотра інша універзіта на Словакії не дає можність студія того мінорітного языка і культури. Затоже в Пряшіві як історичнім центрі русинської культури ся уж конкретны можности створили – інституціональны і персоналны – думаєме собі, же є важне їх розвивати і в будучности. Беручи огляд на невелике число кваліфікованых учітелів русинського языка на Словакії, думаєме, же бы было хосенне, кібы Пряшівска універзіта дала можність штудувати і студентам, котры мають інтерес о **екстерну форму студія учітельства русинського языка** в комбінації предметів, про котры акредітацію має, або глядати іншакы можности на здобытя становленої кваліфікації.

З погляду будучности того студійного програму і виховы кваліфікованых русиністів сьме пересвідчени, же є важне **розвивати контакты міджі інституціями і універзітами, котры реалізують подобны студійны програмы**, як і реалізувати взаємну выміну студентів і учітелів русинського языка. На хосен вшыткых бы могло быти приготівліня і реалізація сполочного студійного програму на базі карпаторусиністики.

Выходячі з домашніх можностей думаєме собі, же про пестованя духа толеранції бы было хосенне, кібы на основі взаємных договорів міджі окремыма інституціями ПУ працівники ІРЯК ПУ в будучности мали можність **партіціповати на педагогічній і научній роботі дакотрых одборных катедр, респ. і факулт ПУ**, ангажуючі ся на приправі одборників про роботу на народностно змішаній території. З практичних скушеностей знаєме, же окреме важным є здобываня языковых компетенцій з русинського языка, як і комплексных знань о карпатських Русинах, про студентів теології обидвох теологічных факулт ПУ (грекокатолицької і православної), котры по скінчіню студій приходять до практики до регіонів з народностно змішаным жытельством северовыходной Словакії – без основных знань о русинськیم етніку, ёго культурі, традиціях, ідентіфікачных знаках і т. д., не бісідуючі о тім, же і без знаня языка, респ. ходем діалекту той народностной меншыны.

Назначений комплекс проблемів собі але выжадує дорішніня дакотрых з них, а то: поступне **персональне добудованя інституту в згоді з Штатутом ІРЯК ПУ, здобытя акредітації і про неучітельскы студійны програмы**, причім мімо нашого зорного поля бы не мала зістати ані проблематіка міджіодборного студійного програму, цілём которого бы была приправа одборників про дакотры традичны і про Русинів характерістичны области уменя, ці міджіфакултного студія русинського языка в комбінації з дакотрыма студійными програмами на Педагогічній факулті ПУ. Знаєме, же найвеце дотеперішніх абсолвентів русинського языка є праві з той факулты, котра в роках 1999 – 2006 реалізувала росшырюючу форму студія русинського языка, зато собі думаєме, же в будучности бы міг быти інтерес, напр. о міджіфакултне студіум русинь-

ского языка з передшкільсков і елементарнов педагогіков. Наконець, об'єктивна ситуація є така, же русинська меншына на Словакії доднесь не має дорішены інституціональны условия про вихову педагогічных кадрів про матерьскы школки і другы інституції, котры в Пряшівскім краю розвивають активіты на територіях з народностно змішаным жытельством, респ. і з перевагов русинського жытельства.

Еднов з визначных пріоріт од зачатку розвою карпаторусиністики на ПУ є **будованя спеціалізованої бібліотеки карпаторусиністики**, єдиной такой сорты в карпатськім регіоні, котра бы сохранияла пожадовану літературу к даній проблематіці нелем про студентів, але і докторандів з ПУ, як і з іншых універзіт на Словакії і в заграничу. В році 1999 **Міджінародна рада про науку і выміну (IREX) у Вашингтоні** Пряшівску універзіту собі выбрала за едукачный центр про академічных працівників занимаючіх ся карпаторусиністиком і наслідком того каждорічными гостями нашого інституту были, а суть і в сучасности, заграничны учены з Німецька, Росії, України, Мадарьска, Польска, Сербії, Італії, Великої Британії і США. З той причіны хочеме і в будучности приділяти векшу увагу розвою той спеціалізованої бібліотеки, но головно здобыванню фінанцій, жебы купити апарат на читаня мікрофілмів, або – крачаючі з добов – на зачатя процесу їх дігіталізації, котрых цінну і унікатну колекцію з обсягом русинських періодік з періоду років 1848 – 1939 здобыв наш інститут дякуючі спонзорському дару Карпато-русинського научного центра в США.

Найтяжшов роботом, котру робиме, і в будучности будеме мусити робити, є але **здобываня інтересу у абсолвентів середніх школ о високошкольскы студії русинського языка і літературы**. Усвідомлюєме собі, же актуална ситуація, котру характерізує менший інтерес о того студіум на ПУ, є негати́вным наслідком минулого політичного розвитку, в часі котрого русинський народностный і языковий вопрос бив по-малы елімінований зо жывотою сполочности. З той причіны працівники інституту в кооперації з іншыми штатными і народностными субектами мусять вложити омного веце сил до пропагачных і освітніх активіт міджі студентами середніх школ, але і їх родічами. З тым цілём ІРЯК ПУ зачав організовати три едукачны проєкты: зачінаючі роком 2008 – **День отвореных дверей на ПУ**, од року 2009 **Научный семінар карпаторусиністики**, выслідком которого суть каждорічно выдаваны рецензованы научны зборники **Studium Carpatho-Ruthenorum** (2009 – 2012), а од року 2010 **Міджінародну літню школу русинського языка і культуры Studium Carpatho-Ruthenorum**. Вшыткы тоты активіты помагають інформувати шыроку громаду о розвою карпаторусиністики на Словакії і в світі, як і о можностях її студія конкретно на Пряшівській універзіті.

Наконець бы сьме хотіли підкреслити, же без позітивного приступу головно сучасного веджіня Пряшівської універзіты, Міністерства школьства СР, як і далшых штатных і народностных субектів розвой карпаторусиністики на тій універзіті, як і вцілім на Словакії, бы бив омного комплікованіший і выслідкы работы ІРЯК ПУ омного скромнішы.

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД., Інститут русинського языка і культури Пряшівської універзіты

Презентація карпаторусиністики

14. фебруара 2013 у Высокошкольскім ареалі (ВША) Пряшівської універзіты в Пряшіві, на ул. 17. новембра ч. 1 ся одбыла цілоуніверзітна акція – **День отвореных дверей**. Велика презентачна і пропагачна акція дала простор кожній факулті ці інституту на пропагачію свого студійного програму. До акції ся запоїв тиж **Інститут русинського языка і культуры ПУ** – презентаций выслідків работы своїх робітників і обидвох студійных програмів – бакаларьского і магістерського учітельского студійного програму русинський язык і література в комбінації предметів, котры мож

штудувати на трьох факултах ПУ (Філософічній факулті, Факулті гуманітних і природнах наук і Факулті шпорту ПУ). Ту треба додати, же в роках 2008 – 2010 акцію під тов самов назвов організував ІРЯК ПУ як свою властну презентацію, а то з підпоров ґрантовой сістемы Міністерства культуры СР *Культура народностных меншын*. Вдяка тому каждорічно почас трьох річників на Пряшівску універзіту організовано могли прийти студенти третіх річників середніх школ з регіону северовыходной Словакії, де компактно жыють Русины. Регулярными участниками того едукачного проєкту были студенти і їх учітелі з гімназій і других середніх

школ з Міджілаборець, Гуменного, Снины, Бардеєва, Свідника, Старой Любовні і Пряшова. На основі здобутих скушеностей і реакцій учасників тих трьох річників можемо сконстатувати, же то была барз добра можливість нелем на презентації карпаторусиністики через одборників на окремы ей дисципліни (історія, языкознання, література, театр, видавательська робота, конфесійна сфера, народностны сполкы в історії і сучасности і под.), але таксамо на пряму комунікацію з студентами почас дискусії. Кідь успішний проект з „незнамых-знамых“ причін стратив штатну підпору, ІРЯК ПУ од року 2011 перестав го організувати і концентровав ся на інакшы пропагандны акції. Аж о три роки пізніше веджіня Пряшівської універзіты вышло з ініціативов приправити цілоуніверзітний *День отвореных дверей*, респ. якийсь „ярмарок освіти“, якому але хыбила організована навщівя з конкретных середніх школ Пряшівского або і других країв СР, як то было при організованю проекту ІРЯК ПУ, але станкы конкретных факулт ці інштитутів обчековали скоріше лем поедных інтересуючих ся штудіум на ПУ.

В тот день припутували до Пряшова студенти середніх школ, а главно тогорічны матуранты. Были міджі нима тыж студенти зо школ северовыходной Словакії – з окресів компактно заселеных Русинами, зато ся приставлявали при станку, котрый вдяка великим рекламным банерам такой на зачатку вестібулу сігналізував заміряня работы інштитуту на Русинів і карпаторусиністику, котрый як єдиный на Словакії дає простор на штудіум даной проблематики. Окрем можностей штудія бакаларьского і магістерьского штудійного програму русиньскый язык і література, студентам была представлена робота ІРЯК ПУ через ёго интересны едукачны проекты, яким є Міджінародна літня школа русиньского языка і културы *Studium Carpato-Ruthenorum*, котра заінтересовала передовшыткым тих, котры пришли із заміром штудувати русиньскый язык і літературу і дотеперь ся з тым языком нигде не стрітили в ёго зномованій подобі. Літня школа може быти про них барз добров можностей доповнити сі свої дотеперішні знаня з карпаторусиністики, зачати ся учіти

літературный русиньскый язык і так ся ліпше приготувити на високошкольске штудіум, респ. здолати психологічну барьеру, котра възникать з непознаного.

Про многих студентів, як сьме ся при нашій презентації пересвідчили, був якраз тот момент дость важный при выбраню найвгоднішого штудійного програму. Окрем учительского штудійного програму русиньскый язык і література в комбінації передовшыткым з географів, або тыж з другим – неславянським языком (англіцьким, німецьким), вопросы студентів як і їх интерес був о неучительскы штудійны програмы, зато інформація о профіловых выверовых предметах, таких як: шпеціфікы новинарьской работы в русиньскых масмедіях, методіка културно-освітней работы на народностно змішаній теріторії, або і теорія перекладу ці капітолы з етнографії вказала многим можности реалізації і в тім напрямі. А про інштитут є то вызва – при найблизшій акредітації заміряти ся і на неучительскы штудійны програмы якраз такого заміряня. Интерес студентів був і о русиньскый язык в комбінації з вытварным уменём. Могли ся дізнати, же така комбінація моментално не є актуална, але тот штудійный програм був предложеный на акредітацію, также віримо, же мінімално у другім колі экзаменів буде актуалный, а студенты, котры хотять штудувати передовшыткым вытварне уменя, не будуть мисити ся орьєнтовати аж на Братіславу.

Надіяме ся, же в наступных роках ся сітуація ходем кус зліпшити в проспіх карпаторусиністики, но к тому вызначнов міров може припомочі лем створіня можностей на уплатніня абсолвентів в практичнім жывоті, на што будуть мати простор компетентны директоры школ уж в тім році, кідь будуть кінчіти першы дві студенткы – єдна з комбінаціов русиньскый язык і література – географія, друга, попри русиньскім языку буде мати магістерьскый діплом і на выучованя німецького языка і літературы. І з нашого боку попрубуєме зробити вшытко про то, абы нашы абсолвенткы не мусили ся в септембрі голосити на уряд работы як незаместнаны.

Яна СТАШКОВА – Михал ІВАНЕЦЬКИЙ, студенты ПУ, 2. річника бакаларьского штудійного програму русиньскый язык і література в комбінації

„Кубеколог“ – Франтішек Данцак

Інштитут русиньского языка і културы Пряшівской універзіты в Пряшові 28. новембра 2012 зорганізував юбілейный 20. научный семінар карпаторусиністики. На семінару выступив ПаедДр. Франтішек Данцак з лекціов на тему *Еміл Кубек – душпастырь, родолюб і першы русиньскый романописець у пряшіевській области*. Частёв програму было промітаня фільму о Е. Кубекови і презентація найновшых публікацій з карпаторусиністики.

ПаедДр. Франтішек Данцак є членом Світової академії русиньской културы з центром в Торонті і довгорічний бадатель літературной дідовизны Е. Кубека. До одходу на пензію був грекокатолицьким священником, дакілко років робив на позиції високошкольского педагога на Грекокатолицькій богословській факулті в Пряшові. В сучасности жыє сам в родиннім домі в Бардеєвській Новій Всі і дні пензії активно вывжывать на научны баданя в области теології, заимать ся тыж історіов грекокатолицькой церкви, конкретно пувовныма одпустовыма містами. Шпеціалне місто в ёго баданю має вызначна особность грекокатолицькой церкви – священник Еміліан Кубек, котрый був заедно і русиньским емігрантським писателём – першым романописцём в русиньській літературі. Лекція была про нас інспіративна, зато сьме ся хотіли дізнати вець нелем о отцёві ПаедДр. Ф. Данцакови, котрого ёго крайне мають у великій почливости, але

ай о ёго баданях спятых з особов Еміла Кубека. Вислідком нашой дискусії по семінару є слідуєче інтервю.

Я. С.: Поне Данцак, кідь бы сьте могли порівнати повойновы період – час Ваших штудій з тым недавным, кідь сьте за катедров стояли Вы і читали сьте лекції студентам теологічній факулты у Пряшові, який розділ сьте збачили?

Ф. Д.: За моіх час ся штудовало цілый тыждень – од понеділька до суботы. Ходити до школы, то была наша основна повинность, не выхажляли сьме ани єдну лекцію або семінар. Хотіли сьме здобыти якнайвече знань. Днесь то є інакше, студенты зачинають в понеділк, а в четверь ся уж баять домів на вікенд. Не знаю чом днешні студенты не мають аж таку охоту к штудію. Шпеціално така професія як священник – є посланём. Кідь собі ей молодый чоловік выбере, мало бы то быти по зрілім зважіню і в такім припаді бы ся чекало, же приправу на таку дорогу жывота буде брати абсолутно серьёзно. У малокотрого свого студента єм то збачив, што ня дость мерзило.

Я. С.: Споминали сьте, же початкы вашой приправы на путь священника были спяты з православнов церьковлём...

Ф. Д.: Моя фамелія была все грекокатолицька, але в 50-ых роках, кідь заказали

грекокатолицьку церьков, вшыткы ся стали офіційно православными. Православіє было нанучене, так же кідь хотів священник служыти богослужбы выходного обряду, мусив быти офіційно православним, бо інакше бы го збавили службы, як многых грекокатолицьких священників, котры были ай заарештованы, кідь не хотіли перейти на православіє. Найзнамішыма грекокатолицькыма священниками, котры были пронаслідованы і арештованы за свою віру, были благоречены Павел Ґойдіч і Василь Гопко. Аж в році 1968 была грекокатолицька церьков обновлена і священници ся могли к ній легально голосити.

Я. С.: Стрітили сьте ся даколи з єпископами Ґойдічом і Гопком?

Ф. Д.: Мав єм тото шастя, же єм ся особно знав з єпископом Василєм Гопком. Два рокы сьме собі писали. Дома архівую нашу особну корешпонденцію – 72 писем, на основі котрых о Василєві Гопкови архівую много фактів, котры вірю, же раз выйдуть в самостатній публікації, так як мої книжки о Емілові Кубекови. З меном Василя Гопка є спяте і моє перше місце, де єм зачінав як молодой священник – село Грабске, в котрім ся народив єпископ Гопко. Была про мене велика честь дістати ся на фару у Грабскім, а заєдно то была ай велика відповідність перед вірниками, котры Василя Гопка як свого родака тримали у великій почливости.

Я. С.: Темов Вашой лекції на семінарі був Еміл Кубек. Як сьте зачінали свої баданя о Емілові Кубекови, котрый властно жив і творив в Споєных штатах америцьких?

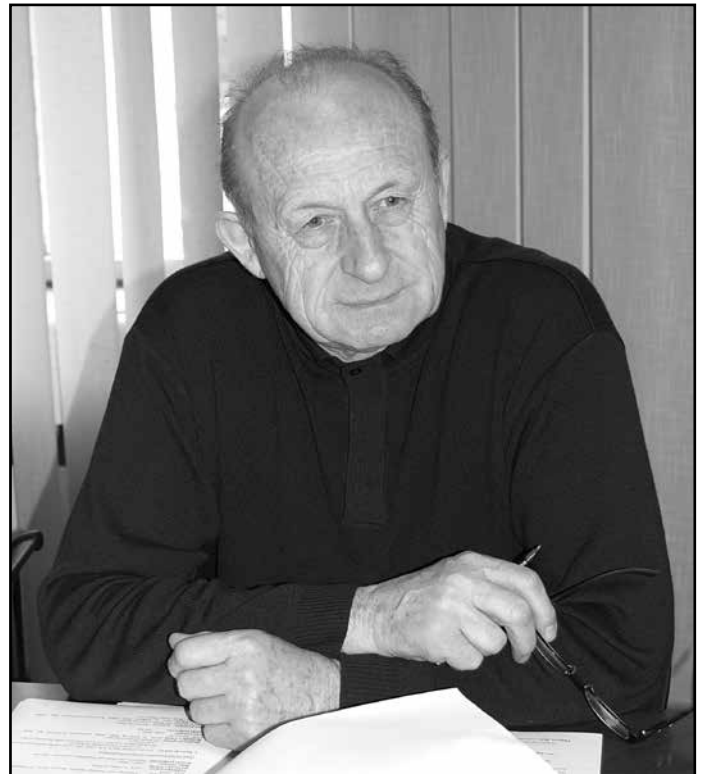
Ф. Д.: Зачаткы мого баданя о Е. Кубекови суть спяты з моєв душпастырськов роботов у Снакові. Там єм понаходив много матеріалів, посередництвом котрых єм властно спознав ай Еміла Кубека як особность і як літератора. Шкода, же многы матеріалы, котры Еміл Кубек зохабив на фарі у Снакові, были пошкоджені і зніщені, так же ся мі подарило захранити лем мале торзо. У каплиці, котру дав Еміл Кубек побудовати в Снакові про своїх вірників, єм одслужив і Службу Божу. Была то про мене неповторна атмосфера. Міджітым єм ся сконтактовав з родиню Еміла Кубека – Алексієм Кубеком з Пряшова. Тот утримовав писомный контакт з внучками Еміла Кубека, котры жыли в Америці. Алексій Кубек мі тыж дав много інформацій о Емілові Кубекови. Роман Е. Кубека *Марко Шолтыс* єм прочітав коло року 1977. Аж ся мі при читаню слызы тискали до оч, але не од плачу. Еміл Кубек, окрема того, же був прикладный отець духовный і старав ся докладно о своїх вірників, мав іщі єден взацный дар. Дар зображованя ай тых найбизарднішых сітуацій, котрых наісто зажив як священник немало, таким способом, же з них выдоловав максимум. Поставив їх до такой ровины, і зобразив так майстровскы, же при їх читаню приводять чоловіка к захватам сміху...

Я. С.: Также зато Вас называють „кубекологом“?

Ф. Д.: Гей, тото мено єм дістав од небіжки Марії Мальцовской, на котру з великов пєтов нераз споминам. Была то взацна жена, котру єм мав тату честь особно спознати і сполупрацювати з нєв праві на выданю выдареной публікації *Єдна стріча*, в котрій є захоплена мала часть творчости Еміла Кубека.

Я. С.: Не плануєте ай Вы, подобно, як Еміл Кубек, з часів Вашой душпастырської роботи написати дяку книжку, в котрій бы сьте зобразили менталіту Русинів?

Ф. Д.: У мене є такій звык, же в кождім селі, де єм був як священником, єм заєдно писав ай кроніку, до котрой єм записовав вшыткы традиції, звыкы, шпеціфічности даного села. Дакотры з тых сел уж зникли, а з нима зникли і їх традицны звыкы. Яка то є про вас радість, кідь ся попозераєте до кронікы уж неєствуючого села і найдете там, наприклад, звыкы звязаны із святом Богоявленія, котры не найдете в никотрім

• Священник, бадатель і видаватель творів писателя о. Еміла Кубека – ПаєдДр. Франтішек Данцак. Фотка: А. З.

другім селі. Самособов, психологія людей – то є шпеціална капітола. Тот, хто перешов як священник вєце сел, наісто мі потвердить, же в кождім русиньскім селі суть „інакшы“ Русины, із самобытним натурелом, котрый єм поступно як священник спознавав. Самособов, платить то нєлем про Русинів. Рокы прожыты міджі Русинами были і про мене великим жрідлом зажитків і пригод, котры суть про твориву душу все іншпірацій. Также вшытко зістає отворене... Моментально але бівшу ціну про мене мать моє баданя і наслідне спрацюваня єго выслідків до фактографічных публікацій.

М. І.: Не хочете написати свої мемуары?

Ф. Д.: Уж суть написаны. Як єм був у роках 1984 – 1991 шефредактором часопису *Слово*, так єм їх писав. А быти тогды редактором або шефредактором – то був проблем. Але вшытко добрі допало і мемуары бы мали быти в редакції і чекають на своє выданя. Тепер пишеме ведно з братом мемуарову публікацію о тім, як ся жыло даколи, по скінчіню другой світової войны, дале за нормалізації, як то тогды функціовало, як ся штудовало, як нам комуністі заперли нянька, і так дале... Бо молоды люде не мають о тім ані представу, а тота найстарша ґенерація, што тото іщі памятають, поступно вымерать.

М. І.: Наконець іщі єден вопрос. Што бы сьте хотіли одказати молодым людем, котры зачінають літературно творити?

Ф. Д.: В першім ряді мусять мати одношіня ку книжкам, к читаню, і к познаваню вообще. Я пишу од свого 15-го року жывота, а написав єм уж вєце як 80 книжок, котры єм выдав на властны наклады. Молоды люде собі думают, же вшытко дістануть такой. Треба найперше довгы рокы читати і штудувати публікації вшєліяких жанрів, вдяка котрым здобудеме много інформацій, але таксамо і богату засобу слов. Аж наслідно треба спробувати самому дашто написати, і увидить ся... Крохтя таланту і систематічний „трєнінґ“ в писаню суть атрибутами, котры можуть чоловікови помочі зробити першы успішны крокы в такій роботі.

Иван Кізак и проблема оцінення еволюції карпаторусинської літератури другої половини ХІХ – зачатку ХХ століття: *упадок русофілства, стагнація «мадяронства» ци кришталізація русинства?*

По Иванові Кізакові (1856 – 1929) опстало творче наслідство – «Читанка» (1920) и «Букварь» (1919 – 1921, три видання) про народні школи Пряшівської єпархії, молитовники, популярні біблії, айбо главное – то ёго стихи, што їх (и другі тексти до того) автор публікував на сторонах журналів «Наше Отечество» (1916 – 1918) и «Церковь и школа» (1919 – 1923), журнала про моложаву «Русская молодежь» (1920 – 1921) и у двадцятёх календарях, котрі сам редаговав и выдавав [1]. Туй яло бы назвати стихи «Піснь о отечестві», «Тоска плінника», «Русин в розкошу», «Волча правда», сатіричні оповідання «Щасливое поросё», «Свідок», «Хитрый староста», «Злодійський жарт», «Давній протокол селян Коцурковських» и др. [2].

Доста часто літературознателі, кидь класифікувуть творы И. Кізака, кладут надгоголос на то, же він писав «патріотичні стихи». То значит, літературознателі делікатно обходять кертами вопрос естетичных ціннот творчества карпаторусинського писателя. Иншак повідже-но: дідактичні (моралізаторські) аспекти понижувуть естетичну ровінь стиха, айбо (подля літературознателів) тото ся гет компенсує «патріотичнов» направленостёв творів поета, як то мож видіти скоро из каждого стиха И. Кізака. Приміром, из образчика, што го туй процітуєме:

*Люб, дитино, свою родну країну!
Люби так, як отца, матер, родину.
Будь вірна ей аж до темного гробу,
Так в радостну, як і во смутну добу.*
(«Піснь о отечестві») [3].

Політичне (иншак: дідактичне, моралізуюче) наповнення текстів – то характерістична черта карпаторусинської будительської (и не лем нашої будительської!) літератури. Иншаков будительська література и не годна была быти – на то вона будительська! То значит – література, актуалізована у свому часі, актуална лем про свою епоху, а про далші історичні часы (и генерації) интересна уж лем скорі як факт історико-літературного процеса, ги актуална тема авадь естетична категорія.

Што то значит и як на то позерати? Як тоту слабу в естетичному плані літературу днесь оцінёвати? Ци мусай ся тримати положеня, же творы А. Духновича, А. Павловича, И. Сілвая, Є. Фенцика, Ю. Попрадова, Ф. Злоцького, П. Кузмяка, а до того и И. Кізака и далшых літераторів уж не суть цінні про карпаторусинів и не мусай знати тоту літературу, выучовати творы писателів? То значит літераторів, котрі близько стояли ид свому народу, знали за ёго проблемы и біды, силовали ся быти на помочі карпаторусинському народу и через літературу кликали го до просвіты, против асимілації, и будили в нёму патріотичні чувства и націоналну гордость – быти русином!?

Еден из теоретиків феноменологічної естетики поляк Роман Інґарден твердив, же літературный твір викликає

в представі читателя реальный авадь выдуманный світ ци образ, и што тот світ (образ) скомпонованный так, обы викликати естетичне переживаня. Иншак повідже-но: кидь література не викликає у читателя естетичне переживаня, така література не годна претендовати на означеня «красне писемство» [4].

Не одмітувучи естетичні цінноты красного писемства, мусиме конштатовати, же гіперболізована естетичной категорії в літературі навязовало ся обществу майуспішными літературами – тима десять-двадцять літературами из числа дві-три стовкы далшых літератур, што не были аж так успішні в естетичному плані, айбо сповнили иншаку важну функцію – своёв екзистенціов одушевляли націоналне самоосмысленя, нарабляли основы націоналной ідентичности, писемного стандарта, національного ества.

Близько ид розумію той проблемы – а то найти золоту середину меджі естетиков и політичным наповненням творів – подступила ся наука культурологія. Єдна из тых проблем, котрі культурологія нарабляє, рішає ся в рамках т. н. «постколониальной» теорії. Тота теорія розпозирує культурный діскурс маргіналных ґруп як наміреня выжыти и создати позітивну ідентичность. Як пише америцький історик карпаторусинської літературы Елайн Русинко, «постколониальна» теорія розвязує проблему противставеня естетики и політичного наповнення літературного текста, давуци можность развити алтернативні способы прочитаня и осмысленя аналітичных стратегій. То значит, же ся одхылити од канонічных форм уж ся потовмачує не як недостаток, але скорі як елемент, што дає можность порозуміти процессы противеня авадь изверженя домінувучих сил» [5].

Набізовно, великоє заблудженя оцінёвати літературный процес беручи за основу лем категорію естетичности творів того ци иншакого автора. Бо и сам літературный процес є породженням творчости ушытких без исключеня субєктів літературного двиганя – и достойных в естетичному плані, и слабых.

«Окулярі» естетики доста часто в історії были причинов шпекуляцій авадь страты націоналной орієнтації. Тоты самі процессы зажыла и карпаторусинська література.

Из єдного бока, видиме, як из середины ХІХ століття (а дале то ся повторило у періоді меджівоиня!) москвофілы на челі из А. Добрянським навязали карпаторусинській інтелігенції теорію, же «русский» авадь «руський» народ уж сотворив собі культуру – культуру Пушкіна, Гоголя, Достоевського, Чехова и Толстого – и зато не є што русинам-«русским» у Карпатах творити окремішну (од росіян-«русских») літературу и культуру, а до того и літературный язык. Из тов теоріов прийшло и розуміня престижа быти част-

ков «російської-русской» культури, котра домак одвітує ушитим канонам естетики. Штоправда, прийшло и розуміння противприродности сяких декларацій, бо карпатським «репрезентантам» (велико)руської культури нияк ся не давав російський язык. Ипено за сесе уповів у 1871 році в кореспонденції до новинок «Новый Свѣтъ» (№ 29) писатель Александер Павлович. Він визнавав: «Пишем, как знаем; пусть почтенные грамматики исправляют наши ошибки... Многие из старшей братии нашей, богатые опытами жизни, оттягиваются из литературного поприща, потому что они, не имея способности обучиться правилам русской словесности, ужасаются критики молодых писателей» [6].

Снагы, жебы перебрали собі російську культуру, мож видіти у деклараціях єдного из апологетів москвофілського двигана Петра Феєрчака. У 1868 році він загнав письмом до єдного авторитетного російського діятеля (из письма не дає ся взнати єго фамилію!), а до того письма доклав и урывок из рукопису своєї статі, приправленої у печать, де пише: «Таким образом, замѣтно было и у нас некоѣ духовноѣ оброженіе после [18] 48-ых событій, только трудно было начало. **Нам ясно было, что мы не в состояннїи сотворить литературу, а должны перенять уже готовую** (выділеное масным – В. П.). Но наше положеніе было неотрадноѣ: недостаток и в духовных, и в материальных пособіях, а поддержки ниоткуда. Галицію волновала хохломанія, а из Россіи видеть книгу было дѣло неслыханное, а к этому окружали нас со всѣх сторон враждебные элементы» [7].

Москвофілська політична ідея признавати російську культуру за свою дала за себе знати в літературній творчості будителів, главно тых, котрі ся орієнтовали на російський язык. Приміром, у комедії «Семейное празднество» (1867) ужгородського драматурга Івана Даниловича-Коритнянського (1834 – 1895), што написана по російськи, москвофілські ідеї декларує главна героїня пєсы Олена – патріотка, котра ведно из своїм вітцєм и сестрами почитає А. Духновича и любит співати єго гімн «Я русин был, есмь и буду». Кидь ся сважає из молодым паном, космополітом Чумаковом, котрый гоносно позерат на своє – руське, так Олена гордо му обявляє: «**Я русская и вы здѣсь перед глазами моими оскорбляете любимое мое племя!**», а дале силує ся му доказати: «... вы мыслите, что русские не имѣют литературы, школ, университетов? Да, знайте, русские имѣют даже и славнѣе, как вами прославлены чужіе народы. **То не наше, говорят враги, но российское! Да, наше. Ибо хотя мы разлучены от сих братьев, но что русским называть можно в словесности, то все и наше, ибо и мы русские**» (выділеное масным – В. П.) [8].

Тоты русофілські ідеї обставали жыти у русинській літературі и у XX столітію. Так, у пєсі пряхівського драматурга Павла Федора (1884 – 1952) «Несчастливая судьба», котра написана по російськи и видана 1927 рока в Ужгороді, автор рисує образ русинської інтелігенції конця XIX столітія; суть то часы упадка москвофілського двиганя. Из носталгіов у драмі старі інтелігенты пригадуют пережі часы, коли «русский народ» мав за вожда Адолфа Добрянського. Автор-русофіл сімпатизує своїм героям, котрі усе ищи ся надівут дочекати на російську владу: «Не бойтесь русские дети!... Появится еще русское копье в Карпатахъ, и тогда спасены будутъ наши дѣти и внуки!»

[9]. Пєса «Несчастливая судьба» П. Федора – се образчик русофілської літературы часу меджівойня, коли російські політичні емігранты пробовали реанімувати в краї русофілство, зберавучи під свою фану містну проросійську інтелігенцію.

Мимоходом из текста комедії И. Даниловича-Коритнянського «Семейное празднество» и других жерел дає ся дознати, же на тоты часы – 1860-ті роки – карпаторусинська інтелігенція хосновала добрі розроблену терминологічну базу односно етнічных означень «русин» и «русский». Синонімічні ряды термінів, из єдного бока «русский – угро-русский – русинский», а и з другого бока «русский – российский» позволяли точно означити свою етнічну ґрупу (русинів) и одділити ї од росіян. Лемже ся містні москвофілы орієнтовали на Славянські комітеты в Росії, а через них на російську імперську владу [10]. Русины-москвофілы, наслідувучи Москву, и собі приставали на то, же русинська націонална самоідентифікація може зашкочити всеобщому славянському ци майглавно – восточнославянському єдинству. И кидь, наприклад, українська інтелігенція авады словацька наробляли ідеї української (не малоросійської) авады словацькой (не чеськой) націоналної самоназвы, русины ся придержовали двоякой націоналної ідентифікації: 1) «русины» (локално, про себе), 2) «русские» (про шырокий славянський світ).

Штоважно, москвофілське двиганя не было єдинов формов еволюції карпаторусинської націоналної ідеї. Уж на осінь 1871 рока Общество св. Василия Великого в Ужгороді, котре як важна общественна організація на Підкарпатській Русі заступляло інтересы ушитых підкарпатських русинів-будителів, розділило ся на дві «партії» – москвофілів и «автохтонів». Процес «ділення» скончив ся тым, же ідейного лідера москвофілів Адолфа Добрянського изняли гет из посады головы Общества. То ся стало на Шестых общих зборах, на котрі 16 (28) сєктембра 1871 р. изыйшло ся майже сто членів Общества св. Василия Великого [11].

Роскол в Обществі св. Василия Великого указовав на два векторы державно-політичної орієнтації карпатських русинів-будителів. И кидь перші ся орієнтовали на Москву як важный політичний центр славянства, и, годно быти, в головах дакотрых из радикалів вызрівала ідея єдиной славянської державы під російськов коронов [12], то другі мали дяку обстати в рамках выпестованой через столітя угорської державности.

Полемізувучи на сторонах містной и львовської прєсы, противники ся силували доказати, же мавут правду, приводили аргументы тої правости и давали єдні другим характерістичні прозывки. Радікальні діятелі, то значит москвофілы самі себе означовали як «патріотів» авады «патріотичну партію».

Вони визнавали, же мавут на Подкарпатю мало єднодумників и же русин-інтелігент на людях скорше ладен перейти на мадярський язык, ги на російський, авады говорити по своему. Зато русинськи орієнтовану інтелігенцію москвофілы означовали як «мадяронів» авады «опортуністів». «Мадяроны», нарубы, характеризовали москвофілів як «реакціонерів», а себе тримали за «умірену партію». И кидь радикалы тримали опонентів за «убивць» свого народа, віры и народности, то «умірені» тримали москвофілів за тых, што присвоїли собі право спасати «русский народ в Угорщинѣ от грозящей мадьяризации и латинизации» [13], хоть «под видомъ ли-

тературной діяльності панславизмъ и російщина скрываются» [14].

Не позераючи на вто, як себе ці своїх опонентів означували представителі єдної авадь другої «партії» будителів, треба визнати, що тоти означення не суть об'єктивні, ані не проясняють сутність історичних процесів того часу. На наш погляд, яло б скорше говорити за двоякий тип патріотизма карпаторусинської інтелігенції: єдна «партія» сповідувала «русофільський» патріотизм, тогды як друга – «русинський/угроруський/угрорутенський» патріотизм. І тота друга часть інтелігенції прямила заклати основи національного (локального) самоосмыслення, за котре днес знаеме як за русинство.

То самое, раскол в Обществе св. Василия Великого указывал на двоякое розуміння карпаторусинських будителів інтелігенційов языковой проблемы. Дискусія уж на зачатку 1870-х років на сторонах ужгородських новинок «Свѣтъ» (1867 – 1871), а дале и новинок, што їх наступили, – «Новый Свѣтъ» (1871 – 1872), як и на сторонах галицької преси, указовала на кардинальні одличности у тому, як рішати проблему. Наробляючи ідеї «русскости», москвофілы ревниво позерали на «хыбашні» снагы карпатських русинів мати свій писемный стандарт на основі народної бесіди и розвивати русинськоязычне красне писемство. Вони доказували, що за писемный стандарт треба взяти кодифікований російський язык. Їх опоненты глядали альтернативный варіант – язык, порозумительный не лем про інтелігенцію, але про каждого простого чоловіка, як то мож видіти из многих публикацій, приміром из анонімной статі «Какъ намъ писати?» у «Новому Свѣті» (ч. 2 за 1871 рік) [15]. Який бы то мав быти стандарт и на основі котрого из діалектів, як го кодифікувати – на ушыткі тоти и другі вопросы отвѣта не было. За орієнтырь інтелігенція тримала язык книг Іоана Кутки (1750 – 1812) – культурного діятеля из пережой эпохи, майскорі – його «малый» катехизис. «Катихисісь малый» І. Кутки (перше видання – 1801 р.) був дуже популярный передовыткым помеджі простый народ, і до 1931 рока дожив ся 11 перевидань. Популярность книг І. Кутки про ушыткі соціальні станы крые ся в языку текстів, котрый ся формує під впливом народної бесіди. Люде из низших верств, освоївши елементарну освіту в материнськым языку, хватали ся до читання тых книг, затоже легко розуміли їх содержаня. Стрічали ся там з текстом – некомплікованым і добрі зрозумілым, без зворотів і «темных» слов церковнославянського языка. Докінця і люде, котры не знали писати, з легкостев могли порозуміти текст катехизиса на слух, бо тов бісидов комуніковали в каждоденнім животі.

Миче ся у вочі, що на тот час ані москвофілы (русофілы), ані русинофілы не мали ясного видіння, ці даст ся прискіпити єден авадь другий языковий стандарт помеджі карпатські русины. Єдні ся излакомили кодифікованым російськым стандардом, што мав за собов світового ровнія літературу. Другі сполігали на свою інтуїцію и логіку еволюції сусідних літератур, за котрі добрі знаеме, що из часу національного двиганя (так называна «Ярь народів») вони наробляли ідею кодифікації свого літературного стандарда на основі народної бесіди [16]. Тоти снагы респектовали и уряд у Будапешті, котрый подля конституції декларовав право каждого народа ужывати и розвивати свій рідный язык.

Не мож говорити за даяке третє направлення націонал-

но-політично-культурного двиганя, то значит за «мадяронство». Хотяй представителі обох направлень – и русофільського (менше), и русинофільського (вече раз), – котрі прямили на даякий способ ся повязати из мадярських титулнов наційов, лишали ся и рускости, и русинства – и скорше ся давали асимілювати.

Русинофілы на початку 1870-х років зачали и поступно, хоть и тяжко, на конець XIX – зачаток XX століття завершили процес русинської національної ідентичности, писемного стандарда на основі народної бесіди и літературної творчости на свому языку. Русофілство же поступно прийшло в упадок. Єден из послідних русофілів, видавец російськоязычного журнала «Листокъ» (1885 – 1903) Євгеній Фенчик из 1891 рока зачав видавати «Додатокъ» до того видання – для народа и по русинськы. А из 1904 рока Фенчик плановав видавати и самый «Листокъ» на народній бесіді, лем що смерть видавця завадила продовжити тото діло [17]. Фактично, навернення на народну бесіду было капітуляційов русофілства.

Але так то выйшло, що реальный упадок москвофілства и триумф русинства ся припрятали помеджі важні історичні события. И было то повязане из дискримінаційов у Чехословакії русинської національности у 20 – 30-х рр. XX століття, то значит из реанімаційов русофілства и становленням українофілства. Політичні інтересы чехословацького уряду (здержувати претензії Німеччины) доміновали над інтересами рішати карпаторусинську національну проблему: Чехословакії привиджало ся, що признаня карпатських русинів «закарпатськыма українцями» приведе до стабільного політичного союзеня из Радянськым Союзом, бо т. н. «закарпатські українці» у Чехословакії и українці у Радянськом Союзі утворюють єдну етнічну ґрупу, а то є важнов мотиваційов про політичне союзеня. Національна політика Чехословакії поміняла ся лем на середину 1930-х років, коли українофілы-емігранты зачали одкрыто проводити протичехословацьку політику.

Вічна розопря українських і російських націоналістів, занесена помеджі карпаторусинів емігрантами из Російської імперії, што ся роспадовала по Першій світовій войні, породила в сполоченськым жыттю такий яв, як «українофілство», причому реанімувала у краю потихы вмираюче «москвофілство». В ситуації нерозвитого чехословацького лібералізма, а главно стратегічної лінії чехословацької політики, заснованой на изближеню из Радянськым Союзом, а значит на признаню русинів «українцями», русины на своїй землі обстали під троякым ідеологічным тиском: 1) українофілів, 2) русофілів и 3) чехословацької етнонаціональної політики (до половкы 1930-ых років, дале держава признала хыбность дотогышньої національної політики). Підпорвані владов Чехословакії, и українофілы, и русофілы неґативно позерали на розвой національної культури, літератури и языка аборіґенів – карпатських русинів.

Позиція українофілів на русинство копіровала вонкашну політику Радянського Союзу і радянської України, котрі пропаґували тезу, що вшыткі восточні славяне карпатського ареала, хоть кым бы вони самі себе ідентифіковали подля національности, суть українцями [18]. Іщі менше логічнов ся видит українофілська концепція о літературі карпатських русинів.

З єдного бока, українофілы голосят, що русинська народна бесіда цінна у процесі

розквіта літератури. Зато бы ся література мала далє розвивати якраз на основах народно-ї бесіды. З другоґо боку – українофілы были за переход русинських писателів на основы українського языка. Галицький еміґрант Володимир Бірчак як єден із аполоґетів українофілства на Підкарпатю любив надганути, же: «...український напрям опирається на природнім праві, що народ має творити літературу в мові, якою говорить, яку розуміє. Оце природне право, щоб мова літературних творів була зрозуміла найширшим верствам народа...» [19].

У лексиконі русофілів снагы русинів вытворити собі літературный стандарт потовмачує ся як „калічення російського языка“ («калечить русский язык»). Русофілські новинки «Карпато-руський вѣстникъ» у 1923 році в єдній із редакційних статей (із 15-го апріля) писали: «Имя Духновича есть понятиемъ истинной русскости, выражениемъ русскаго патриотизма и культуры... Важно это теперь, когда поодинокі блудные сыны нашего народа искалѣчаютъ языкъ нашъ, русскій языкъ Духновича и хотѣли бы создати никому не нужный новый литературный языкъ. Однако этого не допуститъ самъ карпаторусскій народъ» [20].

Процес становлення професійного літературознавства у карпатських русинів прийшов ся на часы по Першій світовій війні. И кидь українофілы и москвофілы одтягвали ку собі інтелектуалні сили русинів, гет часто оцінення еволюції карпаторусинської літератури ишло в рамках москвофілства авадь українофілства. И єдні, и другі, хоснувучи архаїчну форму історичного етноніма карпатських русинів – «руський» – «русский», – капчали себе ид русинському духовному наслідству, обы легітимувати свої снагы владіти Карпатськов Русю. Доста пригадати факты, як ся закладали, наприклад, «Просвѣта Пѣдкарпатської Руси» (1920) и «Русский театр Товариства «Просвѣта» (1921) – не декларувучи свою українську націоналну орієнтацію. Нарубы, «Просвѣта» зачала видавательське діятельство из перевыдання пѣсы «Добродѣтель превышаетъ богатство» (1921, 2-е выдання – 1923 р.) А. Духновича, котрый, як то зазначено у спередслові, хотів «пѣднести душу простого Русина и привести его ближе до свѣтла» [21].

Москвофілы у 20 – 40-х рр. XX століття тоже проіґнорували русинські пласты культури карпатських русинів – від 1860-ых и до 1920-х років. Перескочивши через них, стали перебілшовати роль «русофілского патриотизма». Подля москвофілської теорії, російськоязычна література у 20-ых роках XX століття наступила ідеї будителів і продовжыла боротьбу против асиміляції и мадяризації, а тоту боротьбу ищи из середины XIX століття вели русофілы, котрі боєвали як против мадярської влады, так и против містных «мадяронів», котрі выказовали лояльность до влады мадярів.

Тот «мостик» (естафета-наступа поколінь), коли література 20-х років XX століття гибы наступила ідеї будителів другої половкы XIX століття, фактично, скривав факт упадка русофілства, єго фіаско уж на конець XIX століття. Нарубы, він підносив національно-політичне двигання москвофілів ги триумфуюче.

Наконець, така «еволюція» іґнорувала єдине успішне двигання на Підкарпатській Руси – карпаторусинське, котре, через дискусії (на сторонах новинок «Свѣтъ» и «Новый Свѣтъ») не нараз, але стало на ноги, перейшло через

ограничення, повязані из австро-мадярськов угодов 1867 рока, противросійським настроєм мадярського общества, далє ся выкрішталізовало у научно-публіцистичній, поетичній, прозаїчній и драматичній творчости и на зачаток XX століття дало красні інтелектуалні и естетичні плоды. Научник Гіядор Стрипський, оцінювучи тоту двигання в статі «Москвофілство, українофілство и наші домашні русины», у 1913 році писав: «Як лем вони [русины] одшмарили мішаний язык [язычіє], што убивав ідеї, був мертвый, и поклали в основу своєї културы каждому порозумительный селський язык, перед шыроков общинов народа ся отворила книга науки и путь прогреса. Днесь, по 60 роках, руснацький народ має солідну літературу, искусство, науку и веце културных організацій» [22].

Днесь, в період Третєго русинського возродження (из 1989 р.), по півстолітньому періоді заказаної русинської національности, многое у літературознавстві треба дати на своє місто. Еволюцію літературного жытя під Карпатами не мож достойно оцінити лем на основі творчости будителів-русофілів, без єго карпаторусинського сегмента, котрый хронологічно обключає період из зачатку 1870-х и до 1920-х років. Сесь період означуєме як ПЕРІОД КРИСТАЛІЗАЦІЇ русинської ідеї. Тоту знатя пак даст порозуміти процессы консолідації русинства у період меджівойня, розвиваня єго у часы Другой світової війны в рамках Подкарпатського общества наук, але и логічность Третєго русинського возродження у новійшу добу.

Як знаєме, імпульс тым процесам дала остра діскусія на сторонах новинок «Свѣтъ» и «Новый Свѣтъ». Ідейні глядання будительской інтеліґенції одзеркалєвали общу тенденцію демократизації в обществі и досягнута цивілізації про шырокі версты русинського жытельства, яке не знало ани російський язык, ани язычіє і жадало инший языковый стандарт – карпаторусинський язык, котрый іщі требало сформувати, максимално приближуючі го до розговорного языка народа («бесіды»).

У контексті тых діскусій у колі інтеліґенції ся выкрішталізовала концепція окремішности, яка поступно стала домінуючов у научных роботах Євменія Сабова, Гіядора Стрипського, Александра Бонкала, Антонія Годинкы, Івана Муранія и др. Є. Сабов у 1893 році у своїй знамій «Христоматії...» [23] акцентовав увагу на окремый історичный розвиток карпатських русинів и, як про-яв того розвитку, демонстрував творы «угро-русской» літературы.

Важный етап був повязаний из имням лексикоґрафа Ласло (Василя) Чопея (1856 – 1934). У 1883 році він выдав першый словник русинського народного языка. Быв то «Русько-мадярский словарь» (Будапешт, 1883) на 20 тысяч слов, котрый дістав премію Фекейшгазі од Мадярської корольської академії наук. У тот самый час Л. Чопей написав и выдал дакілко першых русинськоязычных учебників про русинські школы. Были то «Руська азбука и первоначальная читанка» (1881), «Руська читанка дѣля другої класы народныхъ шкѣлъ» (1894) и др.

Поступно карпаторусинський напрям у літературі и културі посилює ся такими особностями як то Петро Кузмяк (1816 – 1900), Юрій Жаткович (1855 – 1920), Иван Кізак (1856 – 1929), Емілій Кубек (1857 – 1940), Василь Гаджеґа (1864 – 1938), Михайло Врабель (1866 – 1923), Іриней Леґеза (1861 – 1929), Антоній Годинка

(1864 – 1946), Іван Поливка (1866 – 1930), Михайло Поливка (1868 – 1944), Михайло Мудрі (1874 – 1936), Гядор Стрипський (1875 – 1946), Сидір Білак (1889 – 1944), Іван Васько (1889 – 1967), Лука Демян (1894 – 1968), Гавриїл Костелник (1886 – 1948) и др.

Видання русинської преси на народній бесіді обговорювалося іщи на зачатку 1870-х років, але перші новинки зачали виходити лем під кінець XIX століття. Были то новинки:

— «Недѣля» (1898 – 1919) в Будапешті. Редактор Михайло Врабель. Газета виходила из підпорів уряду Угорського корольства;

— «Наука» (1897 – 1914; 1918 – 1922) в Ужгороді. Редакторы: Юлій Чучка, Василь Гаджеґа, Августин Волошин. Вывадало новинку Общество св. Василия Великого, а з 1903 р. його правонаступник – выдавательство «Уніо».

Зачала виходити и лемко-русинська новинка «Лемко» (1911 – 1913) у Львові, Новому Сончі і Горліцях. Редакторы: Григорій Гануляк, Александр Гассай, Дмитро Вислоцький (Ванё Гунянка), Илля Гойняк и Иван Андрейко.

Вершинов періода крішталізації русинської ідеї у літературі стала творчість нараз двох писателів, што репрезентували два регіони карпаторусинського світа и мали значний вплив на далше розвивання карпаторусинської літератури. Вбидвами представили читателю високоякісні твори, естетично витончені. Вбидвами своїм творчіством завершили процес глядання русинами угро-рутенського, угро-руського, далє – карпаторусинського языкового стандарда. Одмітувачи російський язык и язычіє, у своїй творчості ся исперли на народну бесіду и так вытворили літературні стандарды про свої регіоны. Были то войводинорусинський писатель Гавриїл Костелник и підкарпаторусинський писатель из Пряшівської Руси, котрый жыв и писав у США, Емілій Кубек.

Гавриїл Костелник – зачинатель войводинорусинської літератури и автор ґраматикы войводинорусинського літературного языка (1923). Є він автором многих поетичных, драматичных ай прозаїчных творів, написаных на тім літературнім стандарті. Першов пробова стала поема «З мойого валала» (1904). Важный вплив на становлення войводинорусинської літератури мала але і траґедія «Єфтайова дзивка» (1924).

Емілій Кубек – автор многих оповідань и першого романа в карпаторусинській літературі; він доказав, же русинський язык валушний про великі прозаїчні форми. Їго тритомный роман «Marko Šoltys» (написав у США у 1915 р., напечатав там же у 1922 – 1923 рр.) мож означити як саґу, то значит твір, котрый повістує за россияґлий період жытя літературного героя. Писательська робота привела Е. Кубека ид вопросу стандардизації літературного языка, він вытворив писемный стандарт на основі єдного з маковицьких діалектів. Штоправда, тот стандарт не дало ся из Америки поширити на карпатську отчужнину. Тото изробив уж у 1941 році Иван Гарайда – написав и выдал в Ужгороді «Грамматику руського языка».

Фактично, через розумення главных тенденцій еволюції літературного двигання у карпатських русинів приходиме ид потребам мати нову систему оцінення літератури «од Духновича и до Кізака», то значит од другої половини XIX и до 20-х років XX століття. В основу той системи координат має лячи не міф за боротьбу русофілів из «мадя-

ронами», а цалком иншака концепція – крішталізації русинства.

Тым порядком творчість Ивана Кізака є важным сегментом еволюції карпаторусинської літератури, котрым ся завершає період крішталізації русинської нації. Але и зачинат ся етап розвивання окремішньої карпаторусинської літератури у часы меджівойня и Другой світової войны.

(Написано у підкарпатському варіанті русинського языка.)

Література

1. Веце за біоґрафію и творчість Ивана Кізака *позерай*: М. Ричалка. Иван Кизак – педагог і борець за розвиток культури свого населення. In: *Голос Карпат*, Пряшів, 1999, № 9-11, с. 1-4; В. Хома. Завзятий Русин, культурный діятель і літератор (Іван Кизак, 14.12.1856 – 19.10.1929). In: *Русинський народний календар на 2004 рік*. Зоставитель А. Зогуляк. Пряшів, 2003, с. 118-121; П. Р. Маґочій. Кизак Иван. In: *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Заг. ред. П. Р. Маґочія, Ужгород, 2010, с. 332.
2. Твори И. Кізака не позберані, мала їх часть напечатана у книзі: *Поети Закарпаття: Антологія закарпатоукраїнської поезії (XVI ст. – 1945 р.)*. Упоряд. В. Микитась, О. Рудловчак, Братіслава – Пряшів, 1965, с. 335-338.
3. Тамже, с. 335-336.
4. Позерай: Ингарден Р. *Исследования по эстетике*. Перевод с польского А. Ермилова и Б. Федорова, Москва, 1962. – 572 с.; Ингарден Р. *Художні цінності та естетичні цінності*. In: *Філософська думка*, Київ, 2005, № 6, с. 65-87.
5. Rusinko, E. *Straddling Borders: Literature and Identity in Subcarpathian Rus'*. Toronto – Buffalo – London, 2003, p. 15.
6. Позерай: Падык, В. *Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ» (1871 – 1872): Анотована бібліоґрафія матеріалів та історичний нарис*. Ужгород, 2006, с. 76.
7. Феерчак, П. И. Письмо Петра Ивановича Феерчака Василию Ивановичу (?), от 30 янв. 1868 г. [Отрывок из статьи об Угорской Руси]. In: *Российская государственная библиотека (Москва), Отдел рукописей, фонд 239, картон 23, ед. хр. 51, л. 1-6*.
8. Цітуєме подля выдання: Корытнянскій-Данилович, И. И. *Семейное празднество*. Издательская секція Общества А. Духновича въ Прешовѣ «Родное слово», Прешовъ, 1943, с. 40-41.
9. Федоръ, П. С. *Несчастливая судьба: Народная пьеса въ 4-ехъ дѣйствіяхъ*. Издание Культурно-просвѣтительн. О-ва имени Алекс. Духновича въ Ужгородѣ : Выпуск 34, Ужгородъ: Типографія Г. Миравчика, 1927, с. 13.
10. Падык, В. З історії діяльності Слов'янських комітетів поміж русинів: невідоме листування А. Кралицького з М. Раєвським 1865-1866-го років. In: *Ідеї слов'янської єдності та суспільна думка на Закарпатті в XIX – XX ст.: Доповіді наукового семінару, присвяченого 150-річчю Слов'янського з'їзду в Празі*. Ужгород, 1999, с. 62-78.
11. Падык, В. *Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ»*, с. 80.
12. Падык, В. З історії діяльності Слов'янських комітетів поміж русинів, с. 66.
13. Падык, В. *Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ»*..., с. 52.
14. Падык, В. *Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ»*, с. 53.
15. Падык, В. *Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ»*, с. 74.
16. Веце за языкову діскусію позерай: Падык, В. Становлення журналістики Угорської Руси: газета «Новый Свѣтъ» та її сучасники. In: Падык, В. *Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ»*..., с. 3-38; главно с. 16-19.
17. Тіхий, Фр. *Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі*. Переклад Л. Белея, М. Сюська, Ужгород, 1996, с. 113-114.
18. Скрипник, М. Національне відродження в сучасних капіталістичних державах на прикладі Закарпатської України. In: *Прапор марксизму*, Харків, 1928, № 1 (2), с. 229-230.
19. Бірчак, В. *Літературні стремління Підкарпатської Руси*, Ужгород, 1937, с. 156.
20. Дуличенко, А. *Письменность и литературные языки Карпатской Руси (XV – XX вв.): Вступительная статья. Тексты. Комментарии*. Ужгород, 2008, с. 457.
21. Передне слово до другої выдання. In: А. Духнович. *Добродѣтель превышаєть богатство: Игра въ трехъ дѣйствіяхъ: Друге выдання*. Выдавництво Товариства «Просвѣта» въ Ужгородѣ, Ужгородъ, 1923, с. 4.
22. Sztripsky, H. *Moskophilismus, ukrainismus és a hazai rusznákok*. In: *Budapesti Szemle*, 153 köt., 1913, 279-280 old.
23. Сабовъ, Е. *Христоматія церковно-славянскихъ и угро-рускихъ литературныхъ памятниковъ*, Унгарь, 1893, 236 с.

ОСНОВНЫ ЯВИСКА ЕТНІЧНОГО РУХУ ЛЕМКІВ В ПОЛЬЩІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЯ

Жебы однести ся до сути сучасного лемківського етнічного руху, треба найперше вказати принципи, на яких тот рух ся розвивал од початку формування лемківського/русинського етносу. Предовшыткым был то еманципацийный принцип, котрый вызначили природны і культуровы обставліня:

1. Погранична локалізация, котра барз часто, з огляду на перениканя ся одмінных культуровых елементів, веде до явліня ся новой культуровой якости.

2. Приналежніст до православія, котра вызначала границі в однесенію до домінуючої культури і віроісповіданя. Дозволяла будувати міф великой спільноты, творила основы міцных ідентифікаційных одкликань.

3. Осадничы і економічны обставліня, типовы для гір, в яких были оселены Лемкы. Коли навет королівскы добра, в яких не было панщыны, даруваны были през короля ци то рицарям, ци Костелови, ци монастырям, то обовязуюча в горах тзв. вільнина, котра по скінчыню ся часу звільніня з повинности для пана переходила найчастійше в дань в натурі і декотры формы оборонных, направчых (нп. дбаня про дороги), вартовых, ітп. обовязків, причынила ся до інчого як в панщынних хлопів поймуваня своей економічної ефектывности, причыновости і самоодповідальности.

4. Економічна ситуація богатшых ґаздів, головні з обшырів західной Лемковины (тнз. Мушыньской Домініі), іх свідоміст, а тіж густе розміщыня прицерковных шкіл, дозволили на вчасне уформуваня власной інтеліґенції, головні священничой, котра выводячы ся з народу, вела ефектывну роботу при основах серед своїх соплемянників/совіроісповідників.¹

5. Гірська територія з натуры причынят ся тіж до ізоляційных тенденцій.

6. Сутьова тіж вказала ся, головні на пізнійшым етапі свідомого уж етнічного розвитку, конкуренція ріжных зовнішніх політычных програмів о вплиня на Лемковині, што причынило ся до будованя власного, опозиційного для них програму.

Вымінены чынники рішыли, што приблизно коло половини ХІХ столітя, коли в нашій части Європы на фали громадского руху называного Весном Народів зачал ся процес формуваня новожытных народів, Лемкы однесли ся до пропагуваных товды ідей як спільнота, котра прібує саморозпознати і самоздефінувати ся.²

Другым принципом было, клясичні для європейского моделю етнічности, опертя своей достоменности і етнічной еманципациі на языковым вызначнику, котрый згідно з Гердерівським концептом духа народу выражаючого ся через язык был найважнійшым конститууючым спільноту елементом. Прото еманципацийны

стремліня были в великій мірі языковыма стремлінями. Зачали ся они од великого языкового маніфесту Матвія Астряба *Колька слѡвъ о лемківскѡй бесѣдѣ*,³ пак явили ся уж послідовні і цілістно в першым лемківскоязычным періодику „Лемко“ (1911 – 1914). В межевойню – окрем тыжденника „Лемко“ і стисло уж лемківскоязычной літературы, котра не лем в формі, але тіж в змісті пропагує вартіст рідной бесіды⁴ – през 4 рокы (1934 – 1938) в школах на Лемковині (вызначеной 9 деканатами Апостольской Адміністрації Лемковщины) вчыт ся діти в лемківським языку. По выселіню Лемків (1945 – 1947) в часі програмовой асиміляції, язык мал барз ограничены можливости інституційного розвитку. Вчений был лем при лекціях реліґії, а публикуваня ограничало ся до єдної „Лемківской Сторінкы“ в українськоязычным тыжденнику. Аж по 1989 р. лемківський язык міг вернути ся в публічну сферу, чому надано правны реґуляції, окрислены в *Уставі про национальны і етнічны меншыны з 6 січня 2005 р.* і в зобовязанях, яких підняла ся Польща ратифікуючы *Європску Харту Реліґіалных або Меншыновых Языків* (2009 р.).

Третім принципом было перениканя ся в лемківській культурі мітычного-рытуального і текстуально-інтелектуального способу комунікуваня і творіня культуровой памяти. Брак розвиненых етнічных інституцій – єдином власном, котра по части полнила тіж етнічну ролю, была Церковна інституція – рішало про утримуваня і хороніня вельох традиційных елементів культуры і свідомости. Освіта, котра ішла з чужых інституцій, лем през част інтеліґенції была адаптувана до рідного простору, а найвекшу можніст такой адаптації давала священничя функція. Влияло тото на утримуваня ся і формуваня реліґійного, сакрального принципу тіж в етнічным просторі, што в получіню з народным мітычным світопоймуваньом творило особливе мітычно-сакрально-рытуальне формуваня достоменности. Прото характерный лемківський консерватизм можна вязати з рытуальным способом утримуваня культуровой памяти, на котрый наложила ся текстуальніст, сильно єднак коеґзистуюча з оральным (рытуальным, опертым на повторюваню) способом памятаня.

Тоты принципи в сучасных історичных реаліях маюť свої консеквенції і наступства. Лемківська сучасніст остала здетермінувана во вшытких своїх вимірах фактом выселіня Лемків з іх етнічных земель, што вязало ся з переміщыньом (*dislocation*), позбавліньом місця (*displacement*), выкореніньом (*enracinement*). Статыстычні з бл. 120 тыс. передвоенной популяції Лемків понад 70%, то є праві 90 тыс., выселеных было на Україну в роках 1945 – 1946, а 30 тыс. (тых, які ся

лишили в Бескіді) выселено в 1947 р., в воєнній операції „Вісла“, на понімецькі землі західної і північної Польщі. Цільом высеління була полна асиміляція, згідно з принципом моноетнічності, яка мала становити порядок комуністичної Польщі. Прото Лемки в Польщі були розшмарені до вельох місцевости, жебы ся не могли інтегрувати і підтримувати спільнотового жытя. На Україні комуністичный режим і економічна біда ставляли перед переселенцями проблем фізичной еґзистенції. Прото лемківскіст плекана была лем на основным культуровым рівні і навет бесіда мусіла ся скоро українщити, бо становила загрожуючу стигму. Натоміст серед невеликой жмені розсіяних на

Высокошкольська учителька і лемківська активістка – Др. габ. Олена Дуць-Файфер. Фотка: А. З.

чужій обшыри Лемків в Польщі ціла духова потенція пішла на створіння реінвенційного міфу, який мал бы уформувати нове самопоймування ся, самодефінування і суть спільнотового жытя по перемішчю. Без такого міфу переселена спільнота не може утворити ся наново, бо основны зміны, які ся довершыли, вымагают усенсовніня / наданя ім значыня, котре введе до спільнотового універсум нову символізацію і сцілит в новым вымірі розбитый давный світ. В еднакій мірі остали заанґажуваны до будуваня того міфу тексты, як і ритуалы, котры зрештом в гідній мірі тоты тексты выкорыстували. Інституційні предовшыткым анґажувала ся, згідно з традиціом, Церков (головні православна, бо грекокатолицка была формальні зліквідувана), пак в якісий мірі тіж УСКТ,⁵ але предовшыткым сильне заанґажування індивідуальных осіб, котры на ріжны способы прібували творити новы контакты і повязаня в актуальных реаліях. Стрічы давали можніст підтримуваня і творіння ритуалів. Тексты, практычні публикуваны лем на єдній „Лемківській Сторінці“ в тыжденнику „Наше Слово“, давали можніст утримуваня і наново творіння спільноты докола фурт припоминаных вартости, але тіж осваяня і розумління вшыткых змін. Была то єднак ступін выстарчаюча для перетырваня, для вытворіння тяглости, безперерывности.

Час на основны зміны і полне выекспонування ся новых спільнотовых задач і потреб наступил аж по

1989 р., коли можливе было уж офіційне, не закамуфлюване выступування Лемків як незасимілюваного до кінця етносу, котрый стремит до захованя і розвитку рідной (одмінной од домінуючих)⁶ культуры і до свобідного выражання своей достоменности. Готовіст лемківского середовиска до таких змін была полна. Діючыи од 1969 р. Ансамбль Пісні і Танця „Лемковина“, а пак орґанізуваны од 1983 р. Лемківскы Ватры, фурт розвивали лемківскы спільнотовы стремління. Уж в квітні 1989 р. зареєструвано першу повыселенчу лемківску орґанізацію – Товаришыня Лемків. Ёй амбіціом і задачом было продолжування вшыткых еманципацийных цілів і принципів, котры вызначали пут розвитку Лемковины пред выселіньом. Обняла своїм обягом діяня цілу Польщу і традиційні концентрувала ся на языковых квестіях, велику вагу придаючи тіж реінвенційному міфови,⁷ ритуалам, целебруваным головні в часі Ватр⁸ і інчых громадных стріч.

По 1989 р. в лемківській громадскости пришол час на „роботу при основах“. Треба было „зароснений угір наново заорати“, бесідуячы метафорычні. Принципы остали незмінны, треба їх было лем ввести в новы часы і новы реалії. Лемківський язык остал в 1991 р. введеный до шкіль як надобовязковий але можливый до выбраня предмет вчыня. Приготовлены і выданы остали підручники (15 підручників до вшыткых етапів вчыня) до лемківского языка. Од 1989 р. реґулярні зачал выходити лемківський кварталник (тепер дво-місячник) „Бесіда“, річник „Лемківській Річник“, печатати ся лемківскоязычны книжки. На початку 90-ых років возникли новы орґанізації, котры тіж по части навязуют до лемківскых еманципацийных традицій, але окрема Товаришыня „Руска Бурса“ в Горлицях, котре вірно переняло статут передвоєнного Товариства Руской Бурсы і старат ся реалізувати як найбільшу част статутowych цілів, для яких консолидувала ся предвыселенча лемківська громадскіст, інчы орґанізації не все мают еманципацийны цілі. Можут то быти цілі громаджыня і захованя, як тіж експонування лемківской традиційной культуры – материяльной і духовной – які реалізує предовшыткым Товариство Розвита Музею Лемківской Культуры в Зындрановій, але тіж в гідній мірі Ансамбль Пісні і Танця „Кычера“ ци Товариство Любителів Лемківской Культуры в Лугах. Прото наприклад публикуваны през тоты орґанізації періодыкы (нп. „Загорода“) ци книжки реалізуют барже діалектальну концепцію лемківского языка, хотячы оддати його говорову ріжнородніст, як опертый на еманципацийні концепції языковий стандарт, затверджений в *Граматыці лемківского языка*.⁹ Інчы цілі лемківскых орґанізацій ци незалежных громадскых діянь в лемківським середовиску станут ся видны при ближе проведеній характеристыці основных культурowych і громадскых явиск серед Лемків в XXI століттю.

Безперечні найважнішим фактом, котрый вплил на якіст і напрям етнічного руху серед Лемків в XXI століттю, было затверджыня і введжыня в жытя *Уставы про национальны і етнічны меншыны з 6 січня 2005 р.*, над котром Польський Сойм дебатував 14 років. Важніст того факту была основна з двох причин. По перше – меншыны в Польщі обняты остали системою меншынових прав, дотримуваня котрых можут ся до-

магати од влады і державных інституцій. По друге – Лемкы силом той Уставы остали офіційні узнаны за етнічну меншыну, што ім ґарантує вшыткы приняты меншыновы права і вполни незалежный етнічний статус. По третє – Устава заґарантувала репрезентацию Лемків (як і інчых меншын) на найвыжшым урядовым міністерийным щаблі – в Спільній Комісії Уряду і Национальных і Етнічных Меншын. З того выникат основна якіст етнічного руху Лемків на початку ХХІ столітя, котру зазначає як першу його примету:

1. Лемкы зачали функціонувати як полноправна етнічна меншына, досягли своей репрезентації а тіж правной і культуровой підметовости.

Конец борбы о узнання етносу принюс барз значучы для культуры наступства. Повязаны сут они стисло з демократизацией і ґлобалізаціей. Коли в періоді неузнавання лемківського етносу треба было фурт устанавляти сильны етнічны символізації і піднимати еманципацийны діяня, мусіли переважати героїчны, етосовы, ідеовы поставы лемківських еліт. В часі диспонування меншыновыма правами, в тым тіж фінансовом ґрантовом системом, героїзм не має уж основ розвитку а ідейніст і етосовіст нераз уступуют інчым, барже праґматычным поставам, котрых найбарже скрайны формы окрисляны сут як „етнічний бізнес“. Є то процес зложный і маючий вельо причин, які вынікают з двох основных чынників.

Першый то чынник державный – центровый (описаний, здеконструуваный і здемаскуваный в постколоніальным / постзалежностным дискурсі). Польша є дост специфічным центром, котрый найвызначнійша представниця польских постзалежностных студий окрислят як „сколонізуваного колонізатора“.¹⁰ Вшыткы центра мають однесіня до периферий міцно упрощене. Интересує їх ріжниця і одмінніст, найліпше як найвекша, потрібуют „чыстого інчого“ і закладають, же каждая форма меншыновой культуры єст рівноправна. То лем центровы культуры мають быти професийні „кшталтуваны“ і підлігати оцінам фаховых критиків. Меншыновы, чым барже барвны, веселы і чудны, тым вартістнійшы. Польскый чынник колоніального комплексу проявлять ся в однесіню до Західной Європы, котрій треба вказати, же Польша є барже демократычна як Захід і реалізує меншыновы стандарды на найвыжшым рівні. Доходить на тым поли до вельох абсурдів і домінує чынник чысла і атракційности над якістю.

Другый чынник єст ґлобальный, котрый продукує масову культуру для масового консумента. В тым процесі, котрый діждає ся уж вельох интересуючых аналіз, вшыткы границі і зріжницюваня сут нехосенны і затераны, прото же чынник економічного зыску є товды найвекшый, коли тот сам продукт єст купуваний през якнайвекше чысло консументів. Прото, як ходит про культуровы продукты, мають они быти в ґусті (смаку) пересічного, стандартowego, популярного, модного одбєрача. Тнз. масовый продукт культуровый мусит быти простый і зрозумілый для каждого, найліпше в каждой часті ґлобального світа. Одтале в тнз. етнічных

продуктах лем якасі зовнішня (кольорова) част навязує до даякой своєрідной традиції, суть єст достосувана до загальных смаків масовой публіки, котрій масмедіи стеруваны през люди бізнесу бесідуют што єст мод-

не і атракційне. Прото отримуєме наступне явиско в лемківскій культурі і етнічным руху на початку ХХІ столітя.

2. На початку ХХІ столітя возникли новы орґанізації, ансамблі, ґрупы, індивідуальны підприємці, котры лемківскіст узнают за атракційну форму експресії, трактуют єй розрывково, забавово, не интересуют їх ідейны етнічны вартости і культурове розвитку. З того пункту виджыня не є важне, ци дашто єст лемківске ци українске, ґуральске ци гуцульске. То єст вшытко єдно, найважнійша єст добра назва, тзн. Марка, під яком продукт ся продає. Назва „лемківска“ стала ся ходливом, атракційном, часто выкорыстуваном до знакуваня того рода продуктів. Часто сут то на єдным рівні продукты кулінарны, музычны, интернетовы, ітп., котры в теорії масовой культуры называны сут з німецкого „кічом“ і, як радят теоретыкы, пасожытуют на „высокій“ культурі, приносячы гідны страты тій культурі.

Родит ся прото звіданя на чым базує лемківскій кіч ХХІ столітя? Одповід зас вкаже на два чынники, котры в свой сути односять ся до того самого процесу, тзн. еманципацийных лемківських стремлінь. Ту можна сформувані третій вызначник лемківського етнічного руху на початку ХХІ ст.

3. В новых реаліях лемківска культура отримала вельо більшы можливости розвитку і стабілізуваня своей окремой достоменности, як в другій половині ХХ столітя. Продолжуваня еманципацийных стремлінь развиваном през предків єст своєрідном обліґаціей записаном в статуті Товаришыня „Руска Бурса“ в Ґорлицях і в принятым в 1998 р. статуті Товаришыня Лемків. Языковий вызначник етнічности дале обовязує в діянях тых орґанізацій. Дбаня про триманя літературного стандарту в языку публикацій тых орґанізацій єст єдным з основных їх цілів. Сут то публикації, які реалізуют не лем языковы стремліня, але і ідеову задачу – продолжуваня культуровой памяті спільноты на текстуальний спосіб. Одтале обі орґанізації выдають публикації тыпу річника упамятняючого (Товаришыня Лемків) і наукового (Руска Бурса). Дискурс творений през публикації обох тых орґанізацій єст сильно етнічний, дозволюючий творити візію історії, теперішности і будучого. Зачата в виданях Руской Бурсы серія „Бібліотека Лемківской Клясики“ мат не лем одкликувати ся до минулого, але на основі текстуальной документації вказувати якраз еманципацийный процес і давны тексты высокой культуры, котры обліґуют і до актуального творіння таких текстів. Завдякы таким діяням фурт функціонує лемківске культурове ядро, котрым засиляють ся навет тоты неґуючы го діяня. Без него не было бы развиваючого ся і живого лемківського языка, котрого в 2010/2011 р. вчыло ся 288 діти в 39 школах. Без него не возникла бы в 2001 р. на Педаґогічным Університеті в Кракові форма лемківской філології – єдиной меншыновой філології в Польщі. Без него не было бы можливе створіння лемківського интернетового радіа ЛЕМ.ФМ. То еманципацийный, продолжаючий і свідомо етнічний процес будує новы культуровы формы в стислым навязаню і свідомости сути давных.

4. Іщы єдно явиско вартат підкрислити як характерне для етнічного руху Лемків в ХХІ столітю. Є то возниканя при Церкві, а стисло при окремых парафіях, орґанізацій о етнічных цілях. Явиско нове, незалежні од того, же Церков все і то нераз барз міцно підтри-

мувала етнічні цілі Лемків, а в трудних часах єднала спільноту і протидіяла асиміляції. Будучи сильном, розбудуваном інституційом, поперала етнічні цілі як така, не творячи окремих організацій. Быти може причиною єст ту стреміння до підкрислення важности тых цілів, занятя молодежи хосенном діяльністю, ци можніст корыстаня з ґрантовой системы презначеной на етнічні цілі і помагающей іх розвивати.

Маючы адже перерахуваны і коротко схарактеризуваны штири основны явиска етнічного руху Лемків актуальны для днешньости і розпознаны іх причыны, мож, ци навет треба, однести ся до іх значыня для лемківской достоменности і культуровой самобытности.

Напевно амбівалентны оціны маюч явиска, котры берут ся з ґлобалізації і масовости. Коли вказує ся неґатывны естетичны, психолоґічны і культуровы наступства гомогенізації, упрощыня, фрагментарности, розрывково-консументского однесіня до штуки і культуры, браку критичных компетенций сучасного масового чловека, то в однесію до меншынових культур тоты наступства сут дуже барже загрозливы. Забезпечены державными інституціями етносы / нації не мусят ся трапити о утриманя тнз. високой культуры, бо ей розвита є планове, маюче цілу „армію“ середків і професийных творців. Меншыновы етносы такого забезпечыня не маюч, а марґіналізація іх позиції в державній системі грозит зведжіньом уявы про меншыновы культуры до іх масового (естрадового / розрывкового) виду в цілости. Найвекша загроза, як ся здає, єст не лем в тым, же не є відповіднього забезпечыня для розвиваня культуры высокой, текстуальной, але предовшыткым в затрачыню през влияня масовых культуровых продуктів основ естетыкы, яка формувала своєрідніст етносу. Накликуваня етнокультурознавців до корінности, як протидіяня масовости, головні в фольковом виданю, трафлят лем до еліт і тым барже тяжко му трафити до свідомости тых меншын, як лемківска, котры затратили през выселіня натуральны корені і культурову тяґліст і мусіли формувати повиселенчу достоменніст на принципах браных з загальных модели і іх злемківщаню.

Прото здає ся, же основном задачом для лемківских еліт (барз нечисленных, што є тіж єдном з примет лемківской сучасности), єст протидіяня неґатывным явискам масовости. Єден з найвызначнішых теоретиків масовой культуры Жозе Ортеґа і Ґассет ратунок пред масовістю видит в дегуманізації штуки (культуры). Доступна для вшыткых культура стає ся масова. Дегуманізація, тнз. зробліня штуки незрозумілом для неприготовленого (не маючого компетенций) одбєрача, уратує ей пред збаналізуваньом і затрачыньом вартости. Дегуманізацію осягят ся через авантґарду, котрой, як знате, маса не розуміє. В лемківских реаліях якраз увагы Ортеґы і Ґассета здаюч ся быти барз цінны. З причин браку професіоналізації, яку вытваряют відповідні науковы, культуровы, артистычны інституції, лемківска культурова компетенція зводила ся до культурового участництва, родинні переказуваных традицій, звиків і обычаїв або до самовчыня, саморозвита, до якого почувала ся част лемківской інтеліґенції. Таке саморозвита, звязане з етосовом поставом, будило пошану серед народу і давало тым єдиницям елітарну, ведучу позицію. Культура прото розвивала ся двома путями. Єден корінный – народный, спонтанный, ритуальний, другый формуваний през компетентны,

самосовершенствуючы ся на высоких знанях еліты, котры мали мир, пошану і послух беручый ся з узнаня іх компетенций і етосовых (патріотычных) постав. Явиска умасовліня культуры занеґували ведучу ролю еліт і приписали кожій єдиници право до творіня культуровых продуктів. Брак компетенций (хоцбы знаня языка в писаній формі, знаня літературы, історії, культурового процесу) причынят ся до творіня таких продуктів, які пропонує масова, доступна в телевізії, інтернеті, на масовых фестівалах і показах культура. В тот спосіб родит ся свідоміст, же до выступуваня і репрезентуваня лемківской культуры не сут потрібны ніякы компетенції.

Дегуманізація лемківского культурового простору ма-ла бы концентрувати ся на таких культуровых творах, котры без відповідних компетенций не будут зрозумілы (доступны масі). Прото напевно не можна заперестати публикуваня книжок і часописів писаных „кырилицьом“ і о высокой якості ідеово-артыстычній не можна з огляду на малу читальніст ци обзеральніст заперестати елітарных поетычных публикаций ци стріч, не можна вартости штуки і культуры визначати чыслом одбєрачів. Актуальні дегуманізація лемківской культуры повинна быти не лем оперта на авантґардных формах, але тіж на корінных формах. Вказує ся, же чыста корінна культура тіж не єст зрозуміла і акцептувана през масы, же треба культуровых компетенций для ей зрозумліня. На нерозумліня той культуры накладат ся гев меншыновий комплекс рідного простору. Прото формы корінны на рівні з авантґардными барз добрі будут служыти дегуманізації (одмасовліню) культуры і зміцнят культурове ядро, котре, жебы утримувати суть етнічности, мусит творити достоменніст, тнз. тырваня того самого підмету (формы свідомости) в зміняючым ся часі і просторі.

Родит ся звіданя, ци процес одмасовліня не знищит лемківского простору, який актуальні є розпознавальний. Здає ся, же концепція Ґассета была всесторонні передумана. Дегуманізація інспірує до творчости барже амбітны і здібны єдиниці, котры глядают самореалізації в трансцендентных, небанальных задачах. Они повинны формувати і пошыряти лемківскы еліты. Днешній героїзм то усвідомліня і протиставліня ся масовости, тнз. натискови чысла, популярности, атракційности. Страх, же масовый одбєрач одыйде з лемківского простору, коли не найде одповідаючого му культурового продукту, є безпредметный. Масовый продукт єст барже масовый як лемківський і не мат векшого значыня для достоменности. Натоміст відповідньо компетентны і свідомы еліты будут творити культурову базу, на якій розвивати буде ся могла і масова культура, пасожытуючы на ній, як гварят теоретики, але не деструуючы ей основ.

Вшыткы тоты теоретычні і програмово сформуваны увагы для реалізації в практыці вымагают єднак інституційного забезпечыня для можности набываня компетенций през творців культуры і для іх вводжыня в спільнотове жытя. Натуральний родинный меджепоколіньовый процес культуровой / языковой трансмісії уж не фунґує на традиційных принципах. Потрібны сут інституції школьства, тнз. на днес іх усовершыня і полна професіоналізація. Актуальні діюча ня Педаґоґічным Університеті в Кракові лемківска філо-

логія повинна бути розширена до моделю етнофілології, де не лем філологічний але і культуровий ці журналістичний компонент был бы рівноправно розвинений. Тото, же актуальні на лемківській філології студіюють переважні не Лемки, може ся змінити якраз лем при вимозі професіоналізації а не етнічного походження при признаваню ґрантів на культуровы задачи, приниманю до работы як учителя лемківського языка, журналісты в лемківськым радію, часописі, спеціялісты од культуры. Закля такы вимогы не будут поставлены, переважати будут описаны уж явиска масовости.

При осягніню інституціоналізації і професіоналізації етнічної активності Лемків конечно ест узысканя свідомости описаных процесів так в державных, одповідальных за розвиток меншынових культур структурах, як і серед лемківських еліт. Днес таку свідоміст мають лем нечисленны єдиниці. Натиск пропагуваных ідей мулті-культі- під позором ріжнородности і підтримуваня меншынових достоменности творит пестру, безсутьову, безпідметову, безідейну мішанину явиск, котры функційні з культуром не мають уж вельо спільного, а напевно не можут будувати самосвідомой етнічної достоменности.

(Опубліковане у лемківськім варіанті русинського языка.)

ПОЗНАЧКИ

1 М. Adamczyk, *Unici w Kolegium i Gimnazjum Podolinieckiem 1643 - 1949*, „Rozprawy z dziejów oświaty” 1989, т. XXXI, с. 3-34; H. Duć-Fajfer, *Szkolnictwo na Łemkowszczyźnie*, „Річник Руской Бурсы / Rocznik Ruskiej Bursy” 2006, с. 51-67.

2 Свої думки формую на основі висновки інтелектуальних еліт, котры выводили ся і діяли на обшыри, яку в другій половині XIX ст. зачали звати Лемківськом Русю, а пак Лемковином. Тоты висновки находят ся в численних текстах, котры пересмотріла ем і переаналізувала, презентуючы їх пак як шыроке пізніння на лемківське писменництво в II половині XIX ст. в книзі *Literatura łemkowska w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, Краків 2001.

3 М. Астрябь, *Колька слѣвъ о лемківськѣй бесѣдѣ* [в:] „Учитель” 1871, ч. 43-51. На тему того тексту смотр шырше в: H. Duć-Fajfer,

Literatura łemkowska w drugiej..., с. 84-88

4 Хоц бы в známym урывку верша Івана Русенка: „Нам бесіда наша мила, / Хоц і кус неграматична, / Рідна мама нас навчила – / Аджэж своя, не пожычна.”

5 Українське Суспільно-Культурне Товариство – покликана в 1956 р. організація для Українців в Польщі. Была она, подібні як і інчы меншыновы організації в Польщі, головні органом контролюваня і уставляня етнічної активності меншын в модель, якій был в ПНР допущальний і єдиний можливий. Лемкы влучили ся в діяльніст той організації, надіючы ся, же завдяки тому буде можлива реалізація головных постулатів, в тым можніст повороту в Бескыды, вчыня в школах лемківського языка, выдаваня своей газеты, створіння своей організації. Заведены, выцофали ся зо спілпрацы, хоц найбарже активны створили тнз. Лемківську Секцію при УСКТ (1958 – 1963), котра мала хосенны для Лемків осягніня.

6 Бесіда гев про домінуючы культуры, а не культуру, бо в однесіню до лемківської не лем польська, але тіж українська (предовшыткым УСКТ-івска) была домінуюча.

7 Тот міф сильно знакувал простір на сакральний і профанічний. Сакрум, лемківське Свята Святых визначали Горы, де напрям ест вертикальний, етосовый, вовышній. Профанум то чужина – схід і захід, де остали выгнаны Лемкы, де напрям ест горизонтальний, історичный, проклятый: „Ішли чугы / на схід / і на захід / плакали Горы (П. Мурынка).

8 Сім першых Лемківських Ватр в Горах цеlebрувало сильно і ефектывні лемківскы етнічны ритуалы. Коли од 1990 р. Ватра остала перенята през українських діячів і зачала служыти пропагуваню української ідеології серед Лемків, лемківскы ритуалы старат ся цеlebрувати Лемківска Ватра на чужині (в Михалові).

9 Г. Фонтанський, М. Хомяк, *Граматыка лемківського языка*, Katowice 2000.

10 H. Gosk, *Opowieści „skolonizowanego kolonizatora”. W kręgu studiów postzależnościowych nad literaturą polską XX i XXI wieku*, Kraków 2010.

ЛІТЕРАТУРА

ADAMCZYK, Mieczysław. *Unici w Kolegium i Gimnazjum Podolinieckiem 1643 – 1949*, „Rozprawy z dziejów oświaty” 1989, т. XXXI, с. 3-34. АСТРЯБЬ, Матвій. *Колька слѣвъ о лемківськѣй бесѣдѣ* [в:] „Учитель” 1871, ч. 43-51.

DUĆ-FAJFER, Helena. *Literatura łemkowska w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej PAU, т. VII, Kraków 2001.

DUĆ-FAJFER, Helena. *Szkolnictwo na Łemkowszczyźnie*, „Річник Руской Бурсы / Rocznik Ruskiej Bursy” 2006, с. 51-67.

ФОНТАНСЬКИЙ, Генрик – ХОМЯК, Мирослава. *Граматыка лемківського языка*, Katowice 2000.

GOSK, Hanna. *Opowieści „skolonizowanego kolonizatora”. W kręgu studiów postzależnościowych nad literaturą polską XX i XXI wieku*, Universitas, Kraków 2010.

Мґр. Гелена МЕДЕШИ, Новосадське общество русинського языка, літературы і культуры
проф. Др. Михайло ФЕЙСА, Новосадська універзіта

ВОЙВОДЯНСКИ РУСНАЦИ: СТАН И ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВОЮ У КУЛЬТУРИ, ЯЗЫКУ И ОБРАЗОВАНЮ (2.)

(Закінчіня з минулого чісла.)

Питанє структуралних характеристикох языка войво-
дьянских Руснацох, патрене дияхронийно, вельо зложен-
ше, з оглядом на ґенезу и одношенє ґу другим славян-
ским язичним системом. Тоту зложеносц ше и обчекує,
з оглядом на основни податок хтори у формулованю др
ґабра Костелника глаши: «Наша бешєда ше виро-
бєла на граніци трох народох: руско-українського,
польського и словацкого».

Славянски языки натєльо блізки медзи собу,
а преход єдного ґу другому (там дзе були

у тирвацшим територіялним контакту) натєльо поступни
же не язични (односно диялектни) розлики одлучували
дзе буду етнічни односно націонални и политични грані-
ци, але историйни и дружтєвно-политични обставини.
Та и кед даґдє замеркуєме поклопйованє націоналних
граніцох зоз диялектами (язичнима), то не значи же язич-
ни розлики причина такой націоналней граніци. Бліжєй
правди будзе праве процивне заключєне: язични розли-
ки часто наставаю як *пошлїдок* политичних граніцох, бо
ше даєдни язични зявєня, пре зменшани контакти, чеж-
ше ширя прейґ таких граніцох.

Подробнейша и подполнейша анализа мушела би, напевно, оперовац и зоз найважнейшими диялектними подвоєносцами на просторе поєдиних языкох; окреме кед у питаню руска гласовна система, по думаню сербского лингвісти Митра Пешикана, мушел би ше мац у оглядзе факт же ше восточнословацки бешеди, котри, як знаме, маю виразни складаня з рускими системами, обачліво видзелюю од штредньословацких (на хторих ше снує словацки литературни язык) и заходнословацких, як и факт же у заходней Україні єст бешедни типи хторим руски язык вельо блізши як литературному українському языку. Така анализа мала би, насамперед, установиц основне одношенє рускей и праславянскей гласовней системи; розвиток руского вокалізма – замєньованє назалох преднього шора, рефлексии полугласнікох, зявєня прєгласу «е» до «о»; общу конзервативносц руского вокалізма, рефлексии праславянских гласовних ґрупох «ор», «ол», «ер» и «ел», вокального «р» и вокального «л», склади зоз секундарну вокалізацию «р» и «л»; руски рефлексии праславянских диялектних зявєньох у консонантизмі; позиційну палаталізацию и диспалаталізацию (тиж и одступаня у руским языку) итд., як и прировнованє ґу литературному словацкому, польскому, билорускому и українському, алє ище баржей ґу їм припадаючим диялектом.

З руску ґлотоґенезу ше тиж занїмали и чески лингвіста Франтишек Пастрнек (руски язык то цотацка бешедна восточнословацкоґо диялекту; угорско-словацке походзєне руского языка, а припада словацкому земплинско-шаришскому диялекту: „Русини языка словацкоґо“), норвежски лингвіста Олаф Брех (руски язык то цотацка восточнословацка бешедна), словацки диялектолоґ Самуел Цамбел (язык бачванско-сримских Руснацох то земплински словацки диялект), мадярски лингвіста Петер Кирай (мишани диялект, преходни медзи карпаторуским и восточнословацким, алє ше одноши лєм на сиверовосточну часц Мадярскей), а беруци до огляду становиска своїх предходнікох, як и реално постояци факти присуства у руским языку гетерогєних прикметох восточнославянскоґо и заходнославянскоґо типу, естонски лингвіста Александр Д. Дуличенко трима же ше треба за тєраз затримати на указованю праве гетерогєного характеру языка войводинских Руснацох («Задаток у тим же би требало дефиновац учасц восточнославянских и заходнославянских елементох у руским языку, цо ище вше не зробєне. У ґенеалогийней класифікації славянских языкох, язык Руснацох у Войводині треба за тєраз класц медзи восточнославянску и заходнославянску подґрупу»), а по думаню словацкоґо лингвісти Штефана Шваґровскоґо, основа языка войводинских Руснацох то заходни карпато-українски диялект, подобни восточнословацкому диялекту. Таке становиско ма и Н. И. Толстой и Й. Дзендєлівський (язык войводинских Руснацох то закарпатски диялект мишаней українско-словацко-польскей структури), а висловєл го и руски лингвіста Микола М. Кочиш. Спрам становиска русийскоґо лингвісти В. В. Чарскоґо, язык войводинских Руснацох найблїзши бешедом Требишовскоґо округу.

Своє доприношенє питаню рускей ґлотоґенези дали и Й. Штолц, Ф. Тихи (шаришско-земплински словацки диялект), П. Берта (Руснаци то чисти землински Словаци), Е. Паулини (вон язык югославянских Руснацох учишлєл до Истории литературного словацкоґо языка), Е. Сабов (диялект земплинских Словацох), А. Соболевський („тоти Русини то чисти Словаци, сами за себе гваря же су Руси

„рускими“), прето же су уняти“), Володимир Гнатюк (жителє Керестура и Коцура то Русини не лєм по националней припадносци, алє и по языку).

За язык войводинских Руснацох вельке интересованє указали ище дзєпоєдни лингвісти як цо Иштван Удвари, Евґєния Барич, Ранко Бугарски, Предраґ Пипер, Михал Тир и Мелания Микеш, а тиж и историчаре, етнологє и фаховци других профілох хтори дали значне доприношенє розвою русинистики, як цо Павле Роберт Маґочи, Душан Дрляча, Маґдалєна Весєлинович Шульц и велї други.

Будучносц языка войводинских Руснацох социолоґовє и лингвісти процивнє видза:

1. оптимистично, тє. же ше тот литературни язык будзє далєй розвивац и же ше буду шириц його дружтвени функції, и

2. песимистично, односно же його хаснователє уж давно бilingвални (вєкшина з нїх зна лєпше бешедовац по сербски як по руски), же буду читац новини и другу литературу лєм по сербски и же свой язык после одредзєного часу занягаю и забуду.

Прогнози у тим случаю барз неподзєковни, алє ми заш лєм не шмєме буц песимисти, бо Оддзєленє за русинистику ма квалитетних и перспективних студєнтох. Вєкшина потерашнїх студєнтох Оддзєленя за русинистику указує афинитєт ґу рускому языку, цо резултат квалитетней и одвичательней роботи. У тим, медзитим, видзимє наґоду же би прейґ обдуманей менторскей роботи руска национална заєднїца дошла до моноґрафийох хтори би як теми мали и *Фонетику и фонологию руского языка*, и сучасну *Синтаксу*, и *Синтаксу зложеноґо вирєченя*, и *розконарєни социолінгвістични и психолінгвістични виглєдованя*, и *системске поровнованє славянских и контрастованє неславянских языкох*, и *виглєдованя варіантнох русинского языка*.

Кед слово о резултатох яки витворєни у одредзєних язичних обласцох, мож заключиц же при войводинских Руснацох найвєцєй поробєне на лексикоґрафії, насамперед дзєкуюци проф. др Юлианови Рамачови. При формованю такого заключєня на розумє мамє насамперед *Фразеологийни словнік сербскогорватско-руски*, двотомни *Сербско-руски словнік* и єднотомни *Руско-сербски словнік*, *Словнік медицинскей терминологиї*, як и *Словнік заштити рошлїнох и животноґо стрєдку сербско-руско-латинско-анґлийски* проф. др Радмили Шовлянски.

У периодзє пред нами обчєкую ше и нови лексикоґрафски подняца. Тото ше вшєлїяк одноши на актуални лексикоґрафски проєкт профєсора др Юлиана Рамача – *Словнік руского народноґо языка*, як и на проєкти профєсора др Михайла Фейси, хтори планує у шлїдуючим пейцрочним периодзє прейсц на виробок *Анґлийско-рускоґо* и *Руско-анґлийскоґо словніка*. Вон тиж так зоз своїм тимом закончує першу фазу тророчноґо проєкту *Словнік компютерскей терминологиї: анґлийско-сербско-руски*, як и *Правописни словнік руского языка*.

Язык войводинских Руснацох у контексту русинского языка

Планованє языка мож дефиновац на рижни способи, у зависносци од аспектох и присту-пох ґу тому феномену. На наших просторох прилапєна така дефиниция планованя

язика и язичней политики дзе основна дисктинция медзи тима двома поняцами виведзена по критерию *знукаязична* и *звонкаязична* діялносц. Кед тоти поняца одредзуеме спрам поля діялносци, вец *планованє языка* огранічене на *язык як систему*, а предмет діяствованя *язичней политики* – *нє лєм язык*.

Задаток язичней норми, по традицийних похопеньох, з імпліцитней язичней конвенції справиц експліцитну. Вона облапя *ортографічну* норму (правила писаня), *ортоепічну* (правила вигваряня), *морфологічну* (правила твореня слівох и ґраматичних формох), *синтаксично-семантичну* (правила формованя виреченьох) и *лексичну* норму (правила хаснованя слівох), за цо потребні правопис, ґраматика и словнік. Так похопена експліцитна, виедначена, кодифікована и інституціоналізована язична конвенція, як результат поступкох нормованя языка на шіцких рівньох його живота, виражована и анализи мушела би облапиц ище даскельо, звичайно занедзбовани або лєм начално припознавані сегменти. То *текстуална* норма (правила оформлюваня тексту, дискурсу, бешедней події), *стильска* або *жанровска* норма (правила оформлюваня стильски и жанровски означених язичних формацийох), *праґматична* або *контекстуална* норма (правила прилагодзованя язичних средствох ґу неязичним компонентом контексту – у виборі и хаснованю продукції и інтерпретації сообщеньох). Лєм так похопена и витворена язична норма могла би облапиц цале язичне знанє (и компетенцію коду, язичней системи, и компетенцію комуникації, хаснованя языка), але и хаснованє языка, похопене у обидвох можлівих напрямках – и як продукуванє и як толкованє з языком оформених сообщеньох.

Нормовани язык функціонує як стандартни, але познате, тиж так, же норма по своєї природи конзервативна, цо значи же ше намага застановиц, онєможлівиц (кед ше ю неправильно похопи), односно спомалшиц спонтані або доцільні розвой языка. Же ше єй тото до кінца ніґда нє удава, шведоча велі приклади у історії людських цивілізаційох. Прето за язичну норму гвариме же ма и іншаки задатки: предвидзовац и унапрямовац еволюцію языка же би вон на найефикаснейши спосіб шлідзел общи дружтвени и культурні розвой, односно пременени потреби. То значи же нормовани, стандартни язык вшелі – як подпада под пременки яки оможлівюю же би свою організацію и розполагаюци средства прилагодзел ґу потребом колективитету односно ґу культури чий є інструмент, але ма характеристики и релативней стабільносци (пременки у нїм іду зрозумірно помалши як у ненормованим языку, зявєня виедначени ітд.). Тото нам дава право повесц за нормовани язык у функції стандартного языка же є *еластично стабільни* або *флексибільни*.

Значи, драга до язичней норми и стандартного языка ані кус нє кратка, проста и легка. Систематизация поступкох яки треба подняц же би ше до стандартного языка дошло облапя: 1. виберанє (селекцію), 2. описованє (дескрипцію), 3. предписованє (кодифікацію), 4. розробок (елаборацию), 5. прилапйованє (акцептуацию), 6. применьованє (імплементацію), 7. ширенє (експанзію), 8. пестованє (култивацию), 9. вреднованє (евакуацию) и 10. преправянє (реконструкцію) норми.

1. Же би дошли до стандартного языка, войводянски Руснаци за основу язичней норми вжали конкретні варієтети (діялект, соціо-

лект) – керестурску народну бешеду чийо общи прикметі норма шлідзи, почитує и предписує. У рижних дружтвених и культурних штредкох ше розлично поступело при вибераню критеріюх по яких ше будзе предписовац язичну або діялектну (соціолектну) основу за язичну норму и будуци стандартни язык. У даєдних жємох за основу, по ґеоґрафским критерию, брало ше діялектни прикметі вельких варошских (административних, політичних, економских, культурних) центрех як, поведзєме, Пекинґ у Китаю, Токио у Японє, Москва у Русії ітд., але єст и случаї же ше у улоги стандартного языка, по критерию авторитета, надрилі язык забєрачох, окупаторох, колонизаторох, як и язык привилєгованих дружтвених пасмох (шпански и портуґалски у Централней и Южней Америци).

2. Вибрани язык хтори ше сєе нормовац (односно його діялектну або соціялектну основу) ше потім муши описав у дескриптивних, описних словнікох и ґраматикох и констатовац стан. То фаза хтора може буц препущена лєм линґвістичним роботніком и їх компетенційом.

3. Кодифікация предствавя нормативни поступок у узшим смислу слова, а подроумює правєнє нормативних словнікох, ґраматикох, приручнікох правописного типу. Правє з кодифікацію язичней норми ше у линґвістичним смислу предписує правила за руководзєнє при виборі и хаснованю язичних средствох, правила хтори у тим смислу вец обовязую бешедних представительох же би язык хасновали у комуникації и творчих поступках.

4. У фази розробку, елаборации, вибрану, описану и предписану (кодифіковану) нормативну основу ше муши розробиц, т. є. структурално и функціонално оспособиц же би ше прилагодзела ґу стварним, а зложеним и нєпреривно пременлівим дружтвеним и культурним, комуникаційним и творчим потребом. То тирваца робота, процес хтори ше, практично, ніґда нє закончує. У своїм розвиваню, язык одражує структуру дружтва и культури так же ше, условно поведзєне, дзелі на пасма и твори окреми средства и бешедні варієтети (стили). На тот спосіб ше оспособює, як ефикасни інструмент, обслуговувач каждодньово бешедні потреби, але и уметносц, науку, новинарство, право, політику, технологію ітд.

5. – 6. Язык може превжац функцію стандартного языка аж теди кед го дружтво (чий є комуникаційни и творчи інструмент) почнє применьовац у пракси – образованю, средствох масовного інформованя, науки, администрації, правосудствє – и кед му додзелі урядово, з одвитуяцима правними актами, статус стандартного языка. Так, наприклад, войводянски Руснаци нормовали свой язык 1923. року, але вон як службени язык припознати аж 1974. року, значи вецей як пєйдзешат роки познейше.

7. – 8. Же би витворел свой ціль и улогу, нормовани язык у функції стандартного языка муши дожиц експанзію (и територіялну, и соціялну, и горизонталну, и вертикалну), видрилююци застати територіялни бешедні варіації и варієтети. Култивованє норми, през єй ученє, пестованє и пропаґованє у школи, видавательней діялносци, през лекторски інтервенції и мас-медії, з потримовку дружтва, предствавя єдну з найважнейших кариох у ланцу поступкох хтори нє мож заобисц на драги ґу оспособеному стандартному языку.

9. – 10. Язык подпада под нєпреривне вреднованє. Так ше обезпечує механізм перевірюваня, прецєньованя и оцєньованя прилагодзеносци стандартного языка ґу актуалним потребом дружтва и поєдинцох. Кед же ше за

пременку норми утвердзи потреба, вона дава імпульс за єй реконструкцію. Реконструкція, по правилу, подрозумює ознова описоване нових потребх и одвитующих язичних средствх за їх задоволенє. Зоз тим ше завера круг поступкох у нормативних діялносцох и твореню стандартного языка и обезпечує їх прерастанє до цикличного процесу хтори воламе *планованє языка*. Прето планованє языка не робота лем язичарох, але и других факторох як цо школа, културни и науково институції, видавательни хижи, мас-медії.

Цо ше языка войводинских Руснацох у контексту русинского языка дотика, войводинска руска (руснацка) у Войводини и Горватскей, русинска у Словацкей, закарпатска русинска у Україні и лемковска русинска (у Польскей) вариянта русинского языка – найлєпше означене терашнього язичного стану (Русини у Мадярскей и у Румунії ше зложели же вежню кодификовани русински у Словацкей як свой литератури). Найпримеранше ришенє за русинску язичну ситуацію було определєнє Першого язичного конгрєсу у Бардейовских Купельох, по хторим би русински язык требало плановац по моделу полицентричней стандардизації. Прикметнік *полицентрични* упутує на значенє розчленюваня на вецей штредки, тє. на виходзенє даякого, иншак єдинственного зявеня зоз вецей центрох. Практично, то значи же ше до язичней политики и планованя языка може у русинскей язичней заєдніци дойсц лем през уключованє шицких социокултурних штредкох русинского язичного подруча до тей зложеной діялносци. При пренаходзеню ришеньох би ше мало вжац до огляду искуства, резултати и заключєня до яких ше пришло у шицких русинских социокултурних штредкох, а тиж так и у швецє, дзе модел полицентричней язичней стандардизації не таки ридки случай. Язични вариянти (варієтети) ше зявюю практично вше кед исти язык хаснує вецей як єдна нация. Так, наприклад, литературни анґлійски не исти у Анґлії и у ЗАД, язична стварносц у Австралії або на Новим Зеланду знова цошка треце, а най не начишлюєме други жеми анґлійского язичного подруча ширцом по рижних континентох. Портуґалски у Бразилє иншаки як гевтот у Портуґалє, тиж так як цо ше и шпански у Арґентини розликує од гевтого у Шпанії, а обидва од гевтого у Мексику. Ані арабски литературни язык не єднали у рижних жемох дзе ше го хаснує, а таки приклади у швецє єст надосц.

Прилапйованє стандартного языка, применєне на ситуацію у русинскей язичней заєдніци, то, у ствари, учєне другой язичней системи. Правда, подобней, з велїма заєдніцкими правилами, але и з елементами гласовой системи, часци ґраматичних правилох, вокабулару и стилу хтори при варієтетох у єдней реґії и медзи самими реґіями не зошицким исти. О тим процесу ше нешка ище вше мало зна: дзєпоєдни вигледовачє ґенеративного унапряменя предпоставяю же жридлови бешедни представитель може зрозуміц виречєня зоз других варієтетох прето же их анализує як екстензії або ограніченя правилох за власни варієтет. Вон, значи, розполага з интеранализовану ґраматику хтора му оможлївує интерпретовац и продуковац виречєня вецей як єдного варієтету истого языка. Медзитим, гришки у правєню виречєньох зоз других варієтетох, слабе познаванє оверєних виречєньох зоз другого варієтету, та аж и їх нерозумєнє у контексту и вонка з контексту не даваю потримовку психолоґийней реалносци того моделу. Остало би, значи, претолковац знаходзенє жридлового бешедніка у других варієтетох

з искуством, прето же нове виречєнє дзєшка «чул» и прето же му помага линґвистични и звонкалинґвистични контекст. Найвироятнейше же пасивна компетенция жридлового бешедніка досягує далєй од його варієтету.

Пасивна компетенция, медзитим, не ґарантує и продуктивну компетенцию. Тото окреме видно при поґришним имитованю другого варієтету. Кед зме подозриви ґу психолоґийней реалносци «нукашней» ґраматики и зложиме же же нет тварда вяза медзи пасивну и продуктивну компетенцию, мушимє утвердзиц же звладованє другого варієтету не єдноставне. Бешеднік єдного варієтету муши буц *високо мотивовани* же би други варієтет добре звладац. Чи Русини (Руснаци, Лемки) так високо мотивовани же звладаю медзисобни розлики у варієтетох – укаже час.

Науково засновани опис русинскей язичней ситуації хтори, як спомнуте, ма облапц цалу дружтвено-комуникаційну систему же би ше розробело русинску язичну политику вшелїяк потребни, але до нього не дойдзєме ані лєґко, ані швидко.

Мушимє же на самим концу опитац сами себе: можеме ми вообще мац єдинствено поставєну язичну политику у русинистики? Терашня ясносц у розликох могла би, зоз взаємним уважованьом и правдиву науковосцу, буц предусловіє рационального зблїжованя и векшей согласносци у язичней политики и планованю русинского (руского/руснацкого, лемковского) языка.

(Опубликоване у войводиньскім варіанті русиньского языка.)

ЛИТЕРАТУРА

- BARIĆ, E. *Rusinski jezik u procijepu prošlosti i budućnosti*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2007.
- БОШКОВИЋ, Р. *Основи упоредне ґраматике словєнских језика: фонетика и морфологија*. Никшић: Универзитетска рибеч, 1990.
- GAVRILLOVIĆ, S. «*Rusini u Bačkoj i Sremu od sredine XVIII do sredine XIX veka*». *Godišnjak Društva istoričara Vojvodine*. Novi Sad: Društvo istoričara Vojvodine, 1977.
- ГУСТАВСОН, С. «Руски язык у Югославиї – дияхрония и синхрония». *Творчосц*, 1983, 9, 20-30.
- ДУЛИЧЕНКО, А. Д. «Русинский язык». In: СУПРУН, А. Е., КАЛЮТА, А. М. *Введение в славянскую филологию*. Минск: Высшая школа, 1981, 132-134.
- ДУЛИЧЕНКО, А. Д. «Ище раз о русской ґлотоґенези». *Творчосц*, 1982/8, 58-62.
- ДУЛИЧЕНКО, А. Д. *Jugoslavo Ruthenica I, Роботи з рускей филологиї*. Нови Сад: Руске слово, 1995.
- ДУЛИЧЕНКО, А. Д. *Кніжка о руским языку* (умножене як рукопис, без рецензентох). Нови Сад: НВУ Руске слово, Дружтво за руски язык, литературу и културу, 2002.
- ДУЛИЧЕНКО, А. Д. *Jugoslavo Ruthenica II, Роботи з рускей филологиї и историї*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделєне за русинистику, НВУ Руске слово, 2009.
- ЖИРОШ, М. *Бачванско-сримски Руснаци дома и у швецє 1745 – 1991*, II. Нови Сад: Грекокатоличка парохия св. Петра и Павла, 1998.
- КОСТЕЛЬНИК, Г. *Проза*. Нови Сад: Руске слово, 1975.
- КОЧИШ, М. М. (1971) *Правопис руского языка*. Нови Сад: Покраїнски завод за видаванє учебнікох, 1971.
- КОЧИШ, М. М. *ґраматика руского языка: Фонетика – морфологија – лексика I*. Нови Сад: Покраїнски завод за видаванє учебнікох, 1977.
- КОЧИШ, М. М. *Линґвистични роботи*, Нови Сад: Руске слово, 1978.
- ЛАБОШ, Ф. *История Русинох Бачкей, Сриму и Славонії 1745 – 1918*. Вуковар: Союз Русинох и Украинцох, 1979.

- ЛАТТА, В. П. «Одражене восточнославянських рефлексів дзепоедних общеславянських фонетичних груп у українських бешедох Восточної Словачкей». *Творчосц*, 1987/13, 3-12.
- ЛАТТА, В. П. *Атлас українських говорів східної Словаччини*, Словацьке педагогічне видавництво, Відділ української літератури. Братіслава – Пряшів, 1991.
- MAGOCSEI, P. R. «The Rusyn Language Question Revisited». In: MAGOCSEI, P. R., ed. *A New Slavic Language Is Born*, New York: Columbia University Press, 1996.
- MAGOCSEI, P. R. – Pop, I., eds. *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press, 2002.
- MAGOCSEI, P. R., red. *Русинський язык*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004.
- МАГОЧИ, П. Р. *Народ ніодкадз*. Ужгород, Нови Сад: Видавельство Валерія Падыка, НВУ Руске слово, 2009.
- МЕДЖЕШИ, Л. «The Problem of Cultural Borders in the History of Ethnic Groups: The Yugoslav Rusyns». In: Magocsi, Paul R., ed., *The Persistence of regional Cultures: Rusyns And Ukrainians In Their Carpathian Homeland And Abroad*. New York: Carpatho-Rusyn Research Center, 1993.
- МЕДЖЕШИ, Г. *Язык наш насущни*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру, 2008.
- НАДЬ, Г. Г. *Лингвистични статї и розправи*. Нови Сад: Руске слово, 1983.
- НАДЬ, Г. Г. *Прилоги до исторії руского языка*. Нови Сад: Руске слово, 1988.
- ПАПУГА, И. *Русинска гимназија – Руска гимназия*. Руски Керестур-Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру, 2000.
- ПАПУГА, И. *Основна школа Бачинци*. Нови Сад-Шид: Дружтво за руски язык, литературу и культуру, 2008.
- ПЕШИКАН, М. «Основни структурални характеристики рускей гласовней системи». *Творчосц*, 1980/6, 9-34.
- РАМАЧ, Ю., ФЕЙСА, М., МЕДЖЕШИ, Г. *Српско-русински речник / Сербско-руски словник*, I-II. Београд – Нови Сад: Завод за учебніки и наставни средства, Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу, Дружтво за руски язык и литературу, 1995, 1997.
- РАМАЧ, Ю. *Граматика руского языка*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.
- РАМАЧ, Ю., МЕДЖЕШИ, Г., ТИМКО-ДІТКО, О., ФЕЙСА, М. *Руско-сербски словник / Русинско-српски речник*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу, Завод за культуру войводинских Руснацох, 2010.
- Руснаци у Сербії – Информатор*. Руски Керестур: Национални совет рускей националней заєднїци, Завод за культуру войводинских Руснацох, НВУ Руске слово, 2009.
- САБО, С. «Завод за издаванє учебнікох од снованя по нешка». In: *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) II*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, ИК Прометей, КПД ДОК – Куцура, 2008, 319-324.
- СЕГЕДИ, К. «Русинисти-лингвисти» у: *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) I*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, ИК Прометей, КПД ДОК – Куцура, 2007, 248-252.
- SPEVAK, Z. «(Postoje li) evropski standardi u obrazovanju nacionalnih manjina». In: *Evropske dimenzije reforme sistema obrazovanja i vaspitanja*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu – Filozofski fakultet – Одсек за педагогiju, 2006, 124-128.
- СТОЯНАЦ, Н., ПИЯНОВИЧ, П. ТАМАШ, Ю. САБО, С. ред., *Руснаци / Русини 1745 – 1995*. Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Филозофски факултет – Катедра за русински језик и књижевност, 1996.
- СУПРУН, А. Е., КАЛЮТА, А. М. *Введение в славянскую филологию*, Минск: Высшая школа, 1981.
- ФЕЙСА, М. «Карпатскосц коцуризмох». In: *Зборник роботох з III конгреса Русинох / Руснацох / Лемкох*. Руски Керестур: Руска матка, 1997, 155-168.
- FEJSA, M. «Yugoslav Rusyns: Identity, Culture, Education, Religion». In: *National Minorities In Vojvodina*. Novi Sad: Opšte udruženje studenata za Evropu / Association des Etats Généraux des Etudiants de l' Europe, 1998, 56-67.
- ФЕЙСА, М. «Югославянски Русини (Руснаци) / Ruthènes de Yougoslavie / Yugoslav Rusyns (Ruthenians)». In: *Multilingual European Guide of Cultural Communities and of Maisons de Pays of Europe*. Le Cannet: European Federation of the Maisons de Pays, 2000, 267-278.
- ФЕЙСА, М. «Социолінгвистични аспект руского языка: Войводина». In: MAGOCSEI, P. R., red. *Русинський язык*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, 2004, 373-383.
- ФЕЙСА, М. «Образованє при Руснацох». In: КАПРАЛЬ, М., ред. *Изученя русинського языка у Мадяричині и за її гатарами*. Вседержавна русинска меншинска самоуправа у Мадярскей, 2006, 29-38.
- ФЕЙСА, М. «Положај русинске националне мањине», Међународни научни скуп Положај националних мањина у Србији, САНУ, 24 – 26. новембра 2005, Београд. In: *Књига резимеа*, Београд: Српска академија наука и уметности – Међунационални одбор за проучавање националних мањина и људских права, 2005, 36-38.
- ФЕЙСА, М. «Основни характеристики руского языка у поровнаню зоз другима славянскима языками». In: *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты*. Тарту: Тартуский университет – Кафедра славянской филологии, Королевская шведская академия литературы, истории и древностей, 2007, 90-100.
- ФЕЙСА, М., гл. ред. *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745 – 2005) I*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, ИК Прометей, КПД ДОК – Куцура, 2007.
- ФЕЙСА, М., МЕДЖЕШИ, Г. «Правописни проблеми руского языка у Войводини». In: PLÍŠKOVÁ, A., ed. *Jazyková kultura a jazyková norma v rusinskom jazyku*, Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav regionálnych a národnostných štúdií, 2007, с. 59-65.
- ФЕЙСА, М. «Руски язык у урядовой сфери». In: ПЛІШКОВА, А., ред. *Русинський язык меджі двома конгресами*. Пряшів: Світовий конгрес Русинів – Інститут русинського языка і культури Пряшівської універзити в Пряшові, 2008, 92-95.
- ФЕЙСА, М., гл. ред. *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745 – 2005) II*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, ИК Прометей, КПД ДОК – Куцура, 2008.
- ФЕЙСА, М. «Найвисши ступень меншинского образования». In: *Карпатские русины в славянском мире*. Москва – Братислава: Univerzita Komenskeho v Bratislave – Filozofická fakulta – Katedra všeobecných dějin, Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова – Исторический факультет – Кафедра истории южных и западных славян, 2009, 257-269.
- ФЕЙСА, М. «Тенденції розвою нормованя руского языка войводинских Руснацох». In: *Труды и материалы*, Москва: Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, 2009, 177.
- FEJSA, M. «Dvojezičnost kod rusinske dece u Vojvodini», Konferencija Unapređenje dvojezičnosti i interkulturalnosti kod dece u Vojvodini, Pedagoški zavod Vojvodine, 15. decembra 2006. In: *Zbornik Pedagoškog zavoda*, br. 6, Pedagoški zavod Novi Sad: 2010, 69-73.
- ФЕЙСА, М. *Нова Србија и њена русинска мањина / Нова Сербия и её руска меншина / The New Serbia And Its Ruthenian Minority*. Нови Сад: Издавачка кућа Прометей – Културно-просветно друштво ДОК, 2010.
- HALAGA, O. R. *Východoslovenský slovník, I-II*. Košice, Prešov: Universum, 2002.
- ХОРНЬАК, М. «Бачко-сремски Русини». In: *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745 – 2005) I*. Нови Сад: ИК Прометей – Филозофски факултет – Одсек за русинистику – КПД ДОК, 2006, 25.
- ЧАРСКИЙ, В. В. *Русинский язык Сербии и Хорватии в свете языковых контактов: лингвогенетический аспект*. Щёлково: Олтопринт, 2011.
- ШВАГРОВСКИ, Ш. «Гу питаню ґенези и конституованя языка югославянских Русинох / Руснацох». In: *Studia Ruthenica* 5, 1996 – 1997, 88-105.

Pisati po-svojomu

To znaczy, po jakimu? I gdzie?

Mój postulat pisania „po swojemu” dotyczy języka, którym na co dzień posługuje się wciąż jeszcze znacząca liczba Białorusinów – tak zwanych *pudłaśôv* – mieszkających na Białostocczyźnie pomiędzy Narwią i Bugiem. Język ten – a właściwie zbiór wiejskich gwar – nie ma ogólnie przyjętej nazwy, więc proponuję roboczo nazwać go swoim, przynajmniej do czasu, aż zostanie osiągnięty jakiś rozsądny konsensus w tym względzie. Możliwe, że ten język powinien się nazywać podlaskim/pudłaśkim? Albo po prostu ruskim/ruśkim, jak nazywano w Wielkim Księstwie Litewskim (WKL) język ówczesnych Rusinów – przodków dzisiejszych Białorusinów i Ukraińców? Pisemna wersja języka ruskiego, znana ze Statutów WKL z XVI wieku, jest bowiem bardzo podobna do dzisiejszego języka *pudłaśôv* – to znaczy, podlaskich Białorusinów postrzeganych jako dopełnienie *lićvinôv* w białoruskiej mniejszości narodowej na Białostocczyźnie. Problem nazewnictwa w tej konkretnej kwestii jest trudny i kontrowersyjny. Jednakże jeśli zapytacie kogoś we wsi pomiędzy Narwią i Bugiem *po-jakomu vy hovoryte vdoma?* – usłyszycie najczęściej w odpowiedzi: *po-našomu* lub *po-svojomu*. Z pewnością czas już wymyślić bardziej oryginalną nazwę.

Jeśli chodzi o drugie pytanie – gdzie pisać *po-svojomu*? – to sądzę, że najlepiej byłoby zacząć w „Niwie” i „Czasopisie”. Jakoś nie potrafię sobie wyobrazić, że można byłoby robić to bezproblemowo w „Kurierze Porannym” albo „Gazecie Współczesnej”.

Po co w ogóle pisać *po-svojomu*?

Odpowiedź 1 (najbardziej mnie satysfakcjonująca): Bo to wielka frajda. I coś naprawdę cool. Bo właściwie nikt nie pisze tak na co dzień (ze znanych mi osób – jedynie moja żona i młodszy syn, którzy piszą do siebie SMS-y wyłącznie *po-svojomu*; a także ja sam, kończący akurat przekład norweskiej powieści *na svoju movu*; i jeszcze jedna osoba, która wyjechała z Białostocczyzny do Kanady).

Odpowiedź 2 (patriotyczno-fatalistyczna): Bo jako Białorusini nie powinniśmy dopuścić, żeby jeden z naszych dwóch języków ojczystych (i „matczystych”) – mam na myśli nas jako białostockich *lićvinôv* i *pudłaśôv* – zniknął ot tak sobie, przez lenistwo tak zwanej elity białoruskiej w Polsce, która nauczyła się pisać po białorusku i/albo po polsku, ale nie dała rady nauczyć się pisać *po-svojomu*. (Czy wiedzą państwo, że co miesiąc znikają bezpowrotnie dwa języki na Ziemi (!!!) – te oczywiście, które nie zostały nigdy i nigdzie zapisane na papierze?)

Odpowiedź 3 (statystyczno-pragmatyczna): Bo tego potrzebuje żywotny interes białoruskiej mniejszości narodowej na Białostocczyźnie. Analiza wyników spisu powszechnego z 2002 roku w województwie podlaskim w poszczególnych gminach pokazała, że z około 46 400 osób, które zadeklarowały narodowość białoruską, mniej więcej 37 000 (prawie 80 procent białostockich Białorusinów) to Białorusini-*pudłaśê*, to znaczy, ludzie mówiący na co dzień *po-svojomu*. I chociaż Białorusini z Gródka czy Narewki mogą doskonale porozumieć się z tymi z Czyż albo Kleszczel bez pośrednictwa języka polskiego czy angielskiego, to nie sposób tutaj nie zauważyć pewnej rzucającej się w oczy niesprawiedliwości – *lićviny* mogą pisać w swoim domowym języku (choćaby do „Niwy” i „Czasopisu”), a *pudłaśê* w swoim – nie. Po drugie, jeśli dotychczasowe tempo asymilacji mniejszości białoruskiej w Polsce się utrzyma, wkrótce ponad 90 procent Białorusinów na Białostocczyźnie i w Polsce stanowić będą mianowicie *pudłaśê*. Teoretycznie rzecz biorąc, można się spodziewać, że wypromowania ich języka do rangi drugiego języka pisanego polskich Białorusinów może w sposób istotny przyczynić się do osłabienia

procesów asymilacyjnych wśród całej mniejszości, a w każdym razie – stworzyć nowe pole do samorealizacji pisarskiej (literackiej i publicystycznej) dla tych Białorusinów, którzy w białoruskim języku literackim czują się niepewnie albo w ogóle nie mieli okazji do nauczania się tego języka, ale wciąż jeszcze mogą wyrazić swoją białoruską duszę *po-svojomu*. Dlaczego mielibyśmy im tego zabraniać?

Odpowiedź 4 (misyjna): To pokolenie 30- i 40-latków, które dziś skupia się wokół „Niwy” i „Czasopisu”, jeszcze nie ukończyło swojej białoruskiej misji w Polsce. Ogólnie rzecz biorąc, są to ludzie wywodzący się z fali odrodzenia studenckiego lat 80-tych. To właśnie tamto pokolenie polskich Białorusinów wymyśliło „Basowiszczę”, założyło „Czasopis”, uruchomiło nauczanie języka białoruskiego w przedszkolu i szkole w Białymstoku, prowadziło „Radio Rację” i przyczyniło się do kardynalnej zmiany oblicza mniejszości białoruskiej w Polsce w latach 90-tych. Właściwie to już powinno spocząć na laurach, gdyby nie jedno ale. Białoruscy studenci lat 80-ch to praktycznie ostatnie pokolenie „miastowych”, którzy są jeszcze w stanie mówić swobodnie *po-svojomu*. Dla pokolenia ich dzieci *svoja mova* – jeśli nie zostanie zapisana w gazetach i książkach i w ten sposób „wprowadzona do miasta” – może stać się takim samym reliktem zapomnianej przeszłości jak sierp i żarna. Inaczej mówiąc, narodotwórcza misja „odrodzeniowego” pokolenia białoruskich studentów lat 80-tych zostanie tak naprawdę zakończona tylko wtedy, gdy spróbują oni zachować (przynajmniej na papierze) jeden z najważniejszych elementów swojej tożsamości duchowej – *svoju movu* – dla pokolenia swoich dzieci i wnuków. Jeśli nie my, to kto?

Nie odkrywaj nam Ameryki...

Wiem. Ale nie chodzi mi wcale o bycie odkrywcą lub pionierem czegośkolwiek. Tylko o sprowokowanie szerszego odzewu społecznego.

Nie potrafię powiedzieć, kto pierwszy zaproponował pisać lub pisać *po-svojomu* w ogóle, ale pewnie nie pomyłę się za bardzo, jeśli powiem, że na Białostocczyźnie – w jednoznacznie białoruskim kontekście, o którym tutaj mowa – pisanie *po-svojomu* rozpoczęło się w „Niwie” w latach 70-tych, gdy wiersze w języku swojej wsi (Wólka w gminie Orla) zaczęła publikować Zosia Saczko. Potem Stowarzyszenie Literackie „Białowieża” opublikowało trzy zbiorki poezji Zosi Saczko w jej języku rodzimym. W 2002 roku pod szyldem tego samego stowarzyszenia ukazał się zbiorek poezji Wiktora Stachwiuka *po-svojomu*. (Nawiasem mówiąc, opublikowane wiersze Saczko i Stachwiuka są pierwszym dowodem na to, że zarówno *svoja mova* jak i jej użytkownicy ukrywają przed nami niezwykle interesujące możliwości twórcze.) A w Bielsku Podlaskim entuzjasta i propagator historii i kultury swojej małej ojczyzny, Doroteusz Fionik, już chyba ósmy rok z rzędu wydaje pismo „Bielski Hostinec”, w którym czas od czasu pojawiają się teksty *po-svojomu*. Cześć i chwała im za to. To oni przede wszystkim mogą pretendować do roli pionierów w nobilitowaniu *svojeji movy*.

Jednakże zarówno poetyckie tomiki Saczko i Stachwiuka, jak i pismo Fionika pozostają na marginesie głównego nurtu wydawniczo-literackiej aktywności białostockich Białorusinów, którzy preferują białoruski literacki (bądź polski) do przekazu informacji i wartości estetycznych. To, co postuluję w niniejszym tekście, jest apelem do decydentów polityki informacyjno-wydawniczej w środowisku białoruskim o udostępnienie możliwości wypowiedzi w swoich publikacjach (włączając w to białoruskojęzyczne programy w lokalnej telewizji i radiu w Białymstoku) tym, którzy zechcą

• Ян Максимюк, редактор білоруської редакції Радія Свобода в Празі, котрий уж скоро 10 років ся зану-мать нормованём родной підляської бісіды.

выповідаць ся *po-svojomu*. Іншчэй мовіаць, потрактуйм *svoju movu* jako трэці рэўнопраўны язык білоруськай мншэсці ў Польшчы і зробім з яго нармальнае нарэзьдзе камунікацыі ўсродкавай, зарэўно ў версіі мовіаьней як і пісаней. Апелуь власьціве нё о само удостэпненьне мжлівості публікацыі, а врэч о ўспольне створэньне і рэалізацыю цэлавэго праграму прамотыі і развукі *svojeji movy* ў публікатарах мншэсці білоруськай. З паводуў вылучэньных павыжэй ў чэтэрэх адповядзях на адно і то само пытаньне. Час, гды мжна было павьдзеч, жэ час найвыжшы то зробіч, жуь даўно мінаў. Але јэшчэ нё јест за пжзно, жэбы то зробіч. Нё бачаць на то, со собіе о нас помьілаь Польшчы або насі подласчы Украіньчы.

Но власьнё, чы то нё о украінізацыю тобё чодзі?

Нё. О білорусізацыю акурат.

У спісё павсьчэньным з 2002 р. до ўжыванья языка білоруськаго ў жыццё коьдзённым прызнало ся 39 900 осіб (86 процэнт од огольу здеклараваных Білорусінаў на Білэстэцкжэньнё). Сзацунково, околэ 32000 лудзі з тей групы то *pudlašé*, кжоры ідэнтэфікавалі свжй язык домовы jako білоруські. Та ідэнтэфікацыя, навет јёі нё јест цалкём јакоравна з навуковэ-лінгвістычэньногэ пункту вьдзеньня, јест цалкём зрозуміала на пжзёмнё эмоцёнальнэм і ма дла нас барьдо вжэньне значеньне. Означаь бовіем, жэ со најмнёј 32 000 *pudlašov* ў 2002 р. нё мьало замьару ідэнтэфікаваць ся ў јакіколвек спосб з украіньскжэсьцю, мьмо жэ іх язык јест здеклараваньне бльжшы стандарту украіньскжэго языка літэрацкжэго ньж білоруськаго, о чым з упорэм маньака прыпомьна ім Зв'язэк Украіньчэў Подласьа. Вьнук 20-лэтьнёј украінізацыі Білэстэцкжэньны – 1 400 здеклараваных Украіньчэў (2,8 процэнт од огольу білэстэцкжэньных Білорусінаў) – пжзвала нам вьцьагнаць два істэньне вьнэскі.

По пьервше, прблем украінізацыі нё бэдьне мьал жаднэго істэньногэ вьплыву на далшы развук білоруськай тожсамжэсьці этнечнэј на Білэстэцкжэньнё. Мовіаць бруталнё, ў пэрспэктывё вькжэньчы нас польшчызацыя, а нё украінізацыя. Нашым начэльнэм заданьнём јест одсунуць тэ пэрспэктыву јак најдалёј, а нё змагаць ся з украінізацыю. *Хаў вам щастум, брату-украіньці, на Пьдляшшій!*

По другіе, эвэнтуальнэ наданьне *svojoj movi* статусу офіцальнагэ языка мншэсці ў руьху білоруськэм – а мовіаць бэз огрэдек: створэньне ў нашэј мншэсцісьцювэј скалі јэшчэ аднэго языка ўсходнёсьлэвьяньскжэго – мжэ вьдатнё ўлаьтвёць народуву ідэнтэфікацыю дла білэстэцкжэньных Білорусінаў ў настэпньым спісё павсьчэньным. Дотычы то ў рэўнэм ступню тьх Білорусінаў, кжоры жуь ся здекларавалі, јак і тьх, кжоры – власьнё з паводу тей іх мовы „нё вьдэньно јакіей” – запісалі ся јакэ Польшчы або Украіньчы.

Чы маь тлумачыць далёј, со маь на мьісьлі, чы то жуь достэчэньнё јаснэ? **Достэчэньнё јаснэ.**

Нё то потлумачу јэшчэ. Категорьчна ідэнтэфікацыя этнечна вьлэчэньнэ на пждставё јэькувэј – „мовіу пждбнё јак Украіньчы зэ Львэва, нё то пэвньнэ јэсьтэм Украіньчэм” – јест абэрацыю умьслэва, кжэра ў Польшчы јест пьелэньнована барьдэј ньж ў јакімколвек інньм краю. Бо тьлькэ Польшчы јест такім вьжэьтэковым краем ў Еуропё, гды пьравё вьшчысь (95% обьывателі) мовіаь докладнё ў тым самым јэьку (кжэры жуь нё ма жывьх гвар і дьалектэў), вьзнэаь тэ саму релігь і, огольнё рэчэь бьорач, саь культуrowо і цьвільзацыньнё јэдроньднэ аь до бжлу. Еуропэ, та на захад і на ўсход од Польшчы, јест цэпльнё інна, јёі чодзі о релакцы пжмьждь паісьтвэм, народэм, народувжэсьцю, культуру і јэькувэј. Јест богатшы і барьдэј скомплікована.

Жэбы далёко нё шукаць, вьжмь Білорусі і Украіньу. Чы ці Білорусіні і Украіньчы, кжоры жуь од поколёнь мовіаь ў родзінэх пж росьіьску і саь пж шыьу занурэньнэ ў росьіьскжэьчэньну культуру, але вьцьаь ідэнтэфікаь ся јакэ Білорусіні бждь Украіньчы, пжвнь бьць обьігаторьнё залічэньнэ до Росьан прэь јакісь обьектывнь арьбьтраж? Прэькладаь то на *svoju movu*: Чы члэвек ў Дубічэзх Церкьіньных ідэнтэфікаь ся јакэ Білорусінь пжвньнё бьць залічэньнэ hurtово до Украіньчэў, бо мові „рачэь пж украіньску ньж пж білоруську”? Тлумаченьне, жэ *pudlašov* – з јэькувэго пункту вьдзеньня, „нёсьвьдэньных Украіньчэў” – зробіла Білорусінамі мншэј луб барьдэј

прьмусово комуністычэньна вьлада ў Польшчы пж ІІ вжньнё шьвьатэвэј јест власьнё јэньнэм з прэьжавэў такэј абэрацыі умьслэвэј. І јест то абэрацыя нёзвычайнё обьражьіва дла овьх „нёсьвьдэньных Украіньчэў”.

Еуропэ пж захаднэј стронё нашьх опжтжэков даь богату палэту прыькладэў, гды ідэнтэфікацыя народова/народувжэсьцюва опьера ся нё на јэньнэм-јэньнэм јэьку, а на кьіьх јэьках нараз ораз на інньх істэньных рэчэьх: вьспольнэ історьі, культуру, релігьі, бждь вьжэьчэх польітычньх і эканомьчньх. Ірландчэьцы нё прэьстаь бьць Ірландчэькамі мьмо тэго, жэ жуь пьравё вьшчысь з ньх запомнелі јэьку своьх цэьтьчкжэньных прэьдкжэнь і мовіаь ў јэьку своьх даўных цьмьжэьчелі. Норвэговь саь јэньнэм народэм (і народувжэсьцю), мьмо жэ маь два ржэньне јэькь: „нарзучонь” прэьз Дуіньчэьков бжкмьл і *svoju movu* – ньнорск. Пждбнё Сьвајцарчэь, кжоры саь јэньнэм народэм (і народувжэсьцю), мьмо жэ маь аь чэтэрь јэькь народувэ: ньмьекькь, француськь, вьлоськь і ретороманьскь. І Сьвајцарчэь јакэь собіе з тым радэю, нё вьпадаь ў народуву шьчэьзфрэньу. Чы мь на Білэстэцкжэньнё нё порадзьмь собіе з двума јэькамі народувжэсьцювьмь? Со за пытаньнё!?

(Закінчэньа ў дальшій чьісьлі.)

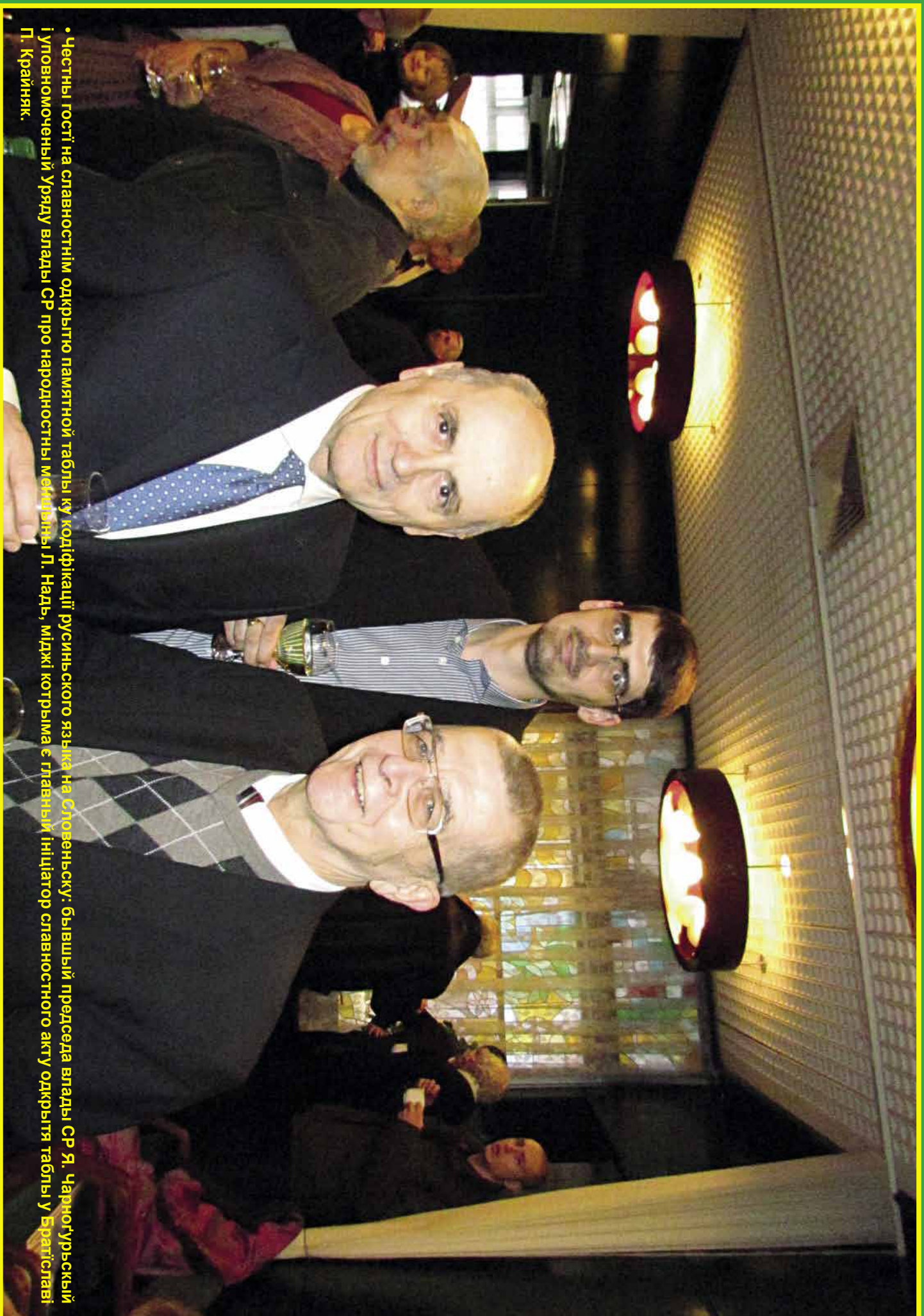
• У вестібулї ареалу Пряшівской універзіты 14. 2. 2013 был День отвореных дверей, в рамках котрого ся міг презентувати і Інштїтут русиньского языка і културы ПУ посередництвом банерів ці русиньских выдань, але і вывітлєванєм з боку працівнічок ІРЯК ПУ: (зліва) Мгр. А. Ветошевой і ПгДр. К. Копоровой, ПгД.

Фотка: А. Плїшкова

• Працівнічки Інштїтуту русиньского языка і културы ПУ: (зліва) Мгр. А. Ветошева і ПгДр. М. Бенькова, ПгД., охотно высвітлєвали інтересуючім ся штудентам середніх школ можности штудія русиньского языка і літературы з різныма комбінаціями на трьох факултах Пряшівской універзіты у Пряшові.

Фотка: А. Плїшкова

• Честны гості на славностнім одкрыттю памятной таблы ку кодфікації русиньскаго языка на Словенську: бывшый председа влады СР Я. Чарногурьскый і уповномоченый Уряду влады СР про народностны меншыны Л. Надь, міджі котрыма є главны ініціатор славностного акту одкрытя таблы у Братіславі П. Крайняк.